

ԱՆԱԿԻՏ

ՀԱՆՐԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Ե ՏՈՐԻ ՓԵՏՐՈՒԱՐ-ՄԱՐՏ 1903

ԹԻԻ 2-3

ԲԱՐԻՉ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանման բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Եղբար կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիկոկորը մտիկ կ'ընէ եւ էր պատասխանէ : Յաւիտեան խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Եթէ հոգին չժարգմանէր, չլուսաւորէր ինչ որ միւր կ'ըսէ, այդ չհասկցուած մտին բնութեանը չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԷ

ՔԱՅՈՒԱԾ Է ՔԱԺԱՆՈՐԴՍԳԵՈՒԹԻՒՆ

Ա Ն Ա Հ Ի Տ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐՁԱՆԻՆ

ԱՆԱՀԻՏ պիտի շարունակէ հրատարակուիլ միեւնոյն ուղղութեամբ եւ միեւնոյն ծրագրով, գրական եւ գեղարուեստական բաժինն աւելի ճոխացած :

ՔԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է:

Այն բաժանորդները որ զեռ չեն վճարած իրենց բաժնեգինը, կը խնդրենք որ փութան իրենց պարտքը հատուցանել : Իսկ ասկէ յետոյ, «Անահիտ» պիտի ղրկենք միայն այն բաժանորդներուն որոնք կանխիկ պիտի վճարին իրենց բաժնեգինը :

POÉMES ARMÉNIENS, ANCIENS ET MODERNES

TRADUITS PAR

A. TCHOBANIAN

ET PRÉCÉDÉS D'UNE ÉTUDE DE

GABRIEL MOUREY

Գնել փափաքողները պէտք է գիտնն հետեւեալ հասցէին .

Librairie A. Charles. 8 Rue Monsieur le Prince, PARIS

Գին 2 Ֆր.

ԱԳՐԻԼ ԱՄՍՈՒ ՍԿԻՉԲԵՐԸ ԼՈՅՍ ՊԻՏԻ ՏԵՍԵ

BIBLIOTHÈQUE ARMÉNIENNE. N. 1

CHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS

TRADUCTION FRANÇAISE AVEC UNE INTRODUCTION

PAR
ARCHAG TCHOBANIAN

PRÉFACE

PAR
PAUL ADAM

LIBRAIRIE PAUL OLLENDORF, PARIS, RUE DE LA CHAUSSEE D'ANTIN, 50

Գնել ու գրողները պէտք է գիտնն ՕԼԵՆՏՈՐՑ գրավաճառանոցին

Գին 3 Ֆր. 50

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Օ Ր Ե Ա Յ

ԱԶԳԱՑԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Ե . Տ Ա Ր Ի

ՓԵՏՐՈՒԱՐ - ՄԱՐՏ

ԹԻՒ 2-3

ԴԷՄՔԵՐ

Վ Ի Ք Ր Ո Ր Ի Ա Ա Ղ Ա Ն Ո Ւ Ր

Այս անունը, որ իտալական արգի բանաստեղծութեան անհնէն գեղեցիկ անուններէն մին է, հայ անուն մըն է, ու թէպէտ տաղանգաւոր քերթողուհին իտալացի մայր մ'ունեցած եւ իտալական գաստիարակութիւն ստացած ըլլայ. «Հայ» է միշտ, ոչ միայն որովհետեւ հայ հօր մ'ա իւնը կը կրէ իր երակներուն մէջ, այլ որովհետեւ իր բանաստեղծութեանը խորը, եւրոպական գեղեցիկագիտութեան բոլոր ստացիկ հրաշքներուն ներքեւ, կը տրոփէ պարզ, սրտաբուխ եւ ուժեղ զգայնութիւն մը որ կը մասնէ քերթողուհուն արենակցութիւնը Գուշակին եւ Արովեանին հետ: «Անահիտ»ի յաջարգ թիւերէն մէկուն մէջ պիտի հրատարակենք ուսումնասիրութիւն մը այս ինքնատիպ ու մեզի համար կրկնապէս շահեկան քերթողուհուն գործին վրայ, ու պիտի տանք նաեւ էնոր ամենէն գեղեցիկ էջերուն թարգմանութիւնը: Այս անգամ կը հրատարակենք թարգմանութիւնն իր լաւագոյն քերթուածներէն մէկուն. ինչպէս եւ այն գնահատական հատուածին, որ Վիթթորիա Աղանուրի

գործին նուիրուած է իտալական արգի բանաստեղծութեան մասին վերջին տասը տարուան միջոցին լոյս տեսած լաւագոյն աշխատութեան: Ժան Տորնիսի գրքին (1) մէջ այդ հատուածէն կը տեսնուի թէ հայարիւն քերթողուհին իտալացի մեծագոյն վարպետներուն իսկ կարծիքով, ո՛րքան բարձր տեղ մը կը բռնէ իտալական արգի գրականութեան մէջ: Կը կարծենք միայն թէ ժան Տորնիս կը սխալի Վիթթորիա Աղանուրի բանաստեղծութեան տրամադրոյ թուլացման էջերը Արեւելքի ազդեցութեան արդիւնք՝ իսկ առնական ներշնչմամբ էջերը եւրոպական ազդեցութեան տարամերժ պտուղ նկատելով: մեզի կը թուի թէ բողոքի, ընդվզման, յուռանատ ու յամառ պայքարի էջերուն մէջ հայ արիւնն է որ մեծագոյն կ'երգէ. եւ այն հոյակապ քերթուածը զոր Վիթթորիա Աղանուր իր հատորին սկիզբն է գրած իբր նախադուռ իր գործին եւ իբր խտացում իր փիլիսոփայութեանը. («Անտի տակ հազար ձիււորներ...») հայ ցեղին դարաւոր ճակատագիրը կը զիւցազնեցէ կարծես:

Ա. Չ.

(1) Jean Dornis. — La Poésie italienne contemporaine.

ՎԻԹԹՈՐԻԱ ԱՂԱՆՈՒՐ

Վիթթորիա Աղանուր, զուսարը Հայու մը եւ Վենետկուհիի մը, Միլան ծնած ու գաստիարակուած, ազնուական, գեղեցիկ, զրահմուտ կը յիշեցնէ իտալական Վերածնութեան այն կիները որոնք մտաւոր զարգն իբրեւ գոհարեղէններու ամենէն անդինը կը կրէին իրենց վրայ: Այդքան այլազան արիւնները որ Վիթթորիա Աղանուրի երակներուն մէջ կը խառնուին, եւ զոր Վենետիկի մեղկ անուշութիւնը յաջողած է ներդաշնակել, տարօրինապէս կը շաղապատեն իր գործին մէջ մտածման առնականութիւնը Արեւելքի կանացի շնորհներուն հետ: Էն իր ուզածն ու չուզածը գիտէ: Երեւակայութեան հոսանքին անձնատուր չ'ըլլար՝ կոմսուհի Լարային պէս, բայց եւ Ալինտա Պրունամոնթիին նման ինքզինքը բոլոր զաղփաղփութիւններէն վեր չ'զգար: փորձութիւնը կը կրէ եւ կը յաղթահարէ զայն: Բայց իր երազը կ'ուղղուի անոնց կողմը որոնք թեւաւոր ծնորբին վրայ են հեծած: Գորովագին ազջիկը որ ներդաշնակօրէն ողբացած է իր հայրը՝ «արեւուն մուտքին», իր թոբիչը կ'առնէ՝ առաջին ստուերներն ինկած պահուն, severa e gentile, խառնուելու համար բանաստեղծներուն, զոր երազը կը քաշէ կը տանի գիշերային արշաւանքի մը մէջ:

Հիմա որ Ալինտա Պրունամոնթի լուծ է, եւ Ատա Նեկրի ինքն իր մէջ ամփոփուած՝ քնարը նորէն ձեռք առնելէ առաջ, Վիթթորիա Աղանուր կրնայ նկատուիլ իբրեւ իտալիոյ առաջին բանաստեղծուհին: Իր զգացման հազուադէպ խորութիւնը, իր անվիճելի ինքնատրպութիւնը, իր ոտանաւորին անթերի եւ դասական ձեւը, իր երկրին բոլոր բանաստեղծներուն եւ քննադատներուն յարգանքին արժանի կացուցած են զինքը: Կոմսուհի Լարա սապէս որակած է զէնի. «Մեր գեղեցիկ ու հմուտ ու իտէալ Վիթթորիան»: Նոնչիոնի, տէ Կուպերնաթիս, Քարտուչչի, Ֆրատալէթթօ, Մաթիլտէ Սէրասօ, ամէնքն ալ կը միաբանին զինքը ամենագեղեցիկ գովեստներով ներբողելու: Գնահատուած քննադատ մը որ «Նոլանտա» կը ստորագրէ, զէնի սապէս է դատած. «Վիթթորիա Աղանուր հոգիէն բանաստեղծ է, բարձր ու խորին ներշնչմամբը, մտածմանց ինքնստպու-

թեամբը, ձեւին մաքրութեամբն ու փափկութեամբը: Ինծի համար (եւ ես մինակը չեմ այսպէս մտածող) էն այսօր իտալիոյ առաջին բանաստեղծուհին է, որովհետեւ ունի ազնուութիւն եւ շնորհ, զղացում՝ առանց լալկանութեան, ուժ՝ առանց կարծրութեան: »

ԺԱՆ ՏՈՐԵՍԻ

Լուսին տակ, հազար ձիւտները,
Մարտագոչ դունչիւնի մը ձայնովը կարծես մլուած,
Կ'երթան, կը թռչին, հեթեհ, ապերասան,
Սեւ երկվարներուն բաշին վրայ ծռած:

Կո'յր, խե'նթ, չեն տեսնը, դեղեցիկ (Կոյրները,
Բլուրներուն վրայ՝ ինքնամատոյց օրթետունկերուն ող-
Ոչ ալ հեղակներուն լոյսերը որ վերենք հանգչելու
Կը հրաւիրեն՝ մրափող լիճերուն եզերքը:

Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ: Մինաւորիկ, լուսաշող, թեւաւոր,
Ահեղ գեղեցկութեամբ մը գեղեցիկ,
Հրամայող ու միանգամայն փաղաքշական ձայնով մը
Կը կանչէ զանոնք ա՛յնքան տարիներ ի վեր երազուած
երազը:

Հս'ն, հեռո՛ւն, յամառօրէն կը կանչէ.
Եւ դէպ ի հոն հեռուն՝ կը թռչի մուսյլ
Ու անխոհեմ՝ հրոսը, դէպ ի հոն ուր անգուլթ խօսք մը
Իրենց վառ ցանկութեան կրակը պիտի մարէ:

Ահա ելի խօսքը անգունդին մէջն է,
Որ անյագօրէն իրեն կը քաշէ ու կը լափէ
Անոնք որ գիշերին կախարդանքներուն դէմ կը խիզախեն
Ու կը վազեն դէպ ի անիրական պատկերները որ այս
աշխարհիս չեն պատկանիր:

Բայց ի՛նչ կ'ըլլայ՝ ի՛նչ փոյթ . — երազը կը ստէ՝
Ամէն բան ունայն է: Ի՞նչ փոյթ... Յաւա՛ջ: Ես ձեզի
հե՛տ եմ,

Եղբայրներ՝ ու յուսահատօրէն
Իմ՝ ձիւ կը խթեմ, կը խթեմ, կը խթեմ:

ՎԻԹԹՈՐԻԱ ԱՂԱՆՈՒՐ

ՆԵՂԱՊԵՏ ԳՈՒՐԳՆԻ ԳԻՒՆՆԵՐ — ԳՆՆԱ-
ԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄԼԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲՄԸ ԱՐՇԱԿ ՉՕ-
ՊԱՆԵԱՆԷ. — ՏՊԱՐԱՆ «ԱՆԱՀԻՏ», ՓԱՐԻՉ 1902

Բ.

(Շար. եւ վերջ)

Այն հարիւր եօթանասունի չափ երգերով Սիրոյ քերթուածին, որ երկա՛ր ծորում մըն է անուշութեան, Գուշակ միակ նիւթ մը ունի. իր սիրտն ու իր սէրը կ'երգէ, բայց այնպիսի անսպառ ու աննման պէսպիսութեամբ որ ապշեցուցիչ tour de foree մը մը պիտի նկատուէր եթէ գիտակից արուեստի ամենափոքր կասկածանք կարելի ըլլար ունենալ իր վրայ, եւ որ՝ ստանց արուեստի հնարագիտութեան՝ պարզապէս բնական հանճարի հրաշայիրներէն մէկը պիտի համարուէր ինքը ու իր «խօջ ետրը» կը լեցնեն այս գողտր նկարին ամբողջ կտաւը, առանց ստար նիւթի մը իրենց շուրջը կամ մօտը: Այս տարածութեան ինքնամփոփ դրազումը իր սրտով ու անոր աստուպանքներով, ու անտարբերութիւնը իր ժամանակին հայցերուն եւ մանաւանդ իր հայրենիքին կրած հարուածներուն ու հիմնաշատակ աւերու մեծութեան՝ անբացատրելի պիտի ըլլային ու պիտի մեղմէին մեր հիացումը Գուշակի վրայ, եթէ հայեացք մը նետելով Գուշակի ժամանակին ու միջավայրին, չգտնէինք հաւանական պատճառներ:

• •

Այն օրէն ի վեր երբ արարական արշաւանքը վերջ տուաւ Իրանեան մեծ պետութեան՝ Պարսկաստանի, որ իր պատկասարկու զօրութիւնով եւ արիւնահեղ ճակատներու պնով սանձաժ էր իր հիւսիսի եւ արեւելքի սահմաններու վրայ վիստացող կոպիտ, կողոպտիչ ցեղերը, վերցաւ միակ հզօր պատուարը որ կը փակէր անոնց դէմ Արեւմտեան Ասիան, ու այնուհետեւ փոքր Ասիա մրցարանն ու մրցանակը դարձաւ խառնամարտի հրոսակներու:

Արար խալիֆաները որ սկիզբները ոստիկաններու կամ ամիրներու ձեռքով կը կառավարէին՝ ինչպէս իրենց բոլոր նուաճած երկիրները՝ նոյնպէս Պարսկաստանը, ու յետոյ Արասեաններու օրով՝ պարսիկ խաներու ձեռքով, հնազանտէ կորսնցնելով իրենց ուժը, տասներորդ դարուն վերջերը հարկադրուեցան Պարսկաստանի ամբողջ գաւառներ պարզեւ տալ թուրքմէն խաներու որոնք առանց այդ արտօ-

նութեան՝ բռնաբար պիտի կորզէին, սկիզբ մըն էր այս միայն՝ կեդրոնական Ասիոյ լայն արգանդէն դէպ ինքեւմուտք թափուող այլեւայլ խուճուճ անթիւ հրոսակներու որոնք այնքան պարսպապատ քաղաքներ կործանեցին, այնքան ժիր բնակիչներ հատցուցին, այնքան բարեմշակ հողեր խոպանցուցին: Սելճուքեանները Հայոց չափազանց ծանօթ Տուղրիլով ու Արփասլանով, «Տանիշմէնտ» թագաւորական հարստութիւնով թուրքմէնները որոնք Մալաթիա ունէին մայրաքաղաք, Գոնեայի Բուսի Սելճուք Սուլթանները՝ որոնց վերջինն իր թագաւորութեան սահմանները ասրածեց մինչեւ Խլաթ՝ վանայ լճին ափը, յետոյ տասներեքերորդ դարուն Մոնղոլները՝ ճիւղազային ձիակիզ խանով, որ իր անվերջ արշաւանքներով կարգուսարքի, կառավարութեան մնացած տարրերն ալ կործանեց, խառնակութեան ու խանգարումի մէջ թողլով իր բոլոր անցած երկիրները, յետոյ Սելճուքեան պէկեր՝ Բուսի Սուլթաններուն յաջորդ ու բաժանարար Աք-Վոյունլու, Կարա-Վոյունլու թիւրքմէն ցեղապետութիւններն եւ Օսմանեանք որոնք հազիւ իրենց գերազանց ուժը ցոյց տալով միացում եւ խաղաղացում՝ յառաջ բերելու վրայ էին երբ Թ'ի. դարուն փրթաւ փոթորիկ մը Արեւելքէն, այս անգամ արիւնատենչ Լենկթիմուրով ու իր հրոսակներով որոնց առաջին վայրի թափը՝ դարձեալ՝ ինչպէս միշտ՝ կրեց Հայաստան: Կրկին վերահաստատում մանր իշխանութիւններու որոնք նըւաճուած էին Օսմանցիներէ եւ խանգարում ու շփոթութիւն ամէն կողմ. երեք տարի թիւրքմէն, Մոնղոլ, Թաթար այսպէս նախանձընդդէմ ոգորումներով՝ որոնց աւելցնելու է ժՁ. դարուն սկիզբ առնող Օսմանեանց եւ Պարսից մարտագող մրցանքները, փոփոխակի կը կործանէին ու կը կանգնէին պետութիւններ որոնց փառքը այնքան վաղանցուկ էր որքան յանկարծական, եւ որոնք իրենց արուեստի ու գրականութեան բոլոր ծիրանիները կը ստանային Պարսկաստանի իրանեան քաղաքակրթութենէն:

Գուշակ որ հաւանօրէն ժՁ, դարու սկիզբները կ'ապրէր Խարակոնիս՝ վանայ լճին արեւելեան կողմը, ինչպէս կ'ուզէ աւանդութիւնը, այս յեղաշրջումներուն եւ հայրենիքին մեծազէտ դժբախտ մեծերուն գիտակ եւ մասամբ ականատես եղած ըլլալու էր: Պետութիւններու, զինական զօրութիւններու, քաղաքական

ու ընկերական առուր շինուածներու քան-
 դումը քայքայումը եւ անհետացումի լուռ-
 թիւնն ու անհատին համար ալ՝ նոյն իսկ
 ամենէն ահեհիին ու հոանդոտին՝ նոյն նուա-
 ճումը ահնագրաւ մահէն , փայլահնածեւ տեւ
 սրի մը պէս սուր տպաւորութիւն ըրած էին
 անշուտ Բուշակի հոգւոյն մէջ աշխարհիս իրե-
 րուն անհաստատ եւ զաշխարհուն բնութեան
 մասին : Իր նախորդը Մկրտիչ Նաղաշ արդէն
 նմանօրինակ տխրութեան եւ սրտարեկ վհա-
 տութեան զգացում մը սքանչելապէս խտա-
 ցուցած է հետեւեալ տողերուն մէջ .

« Երազ է ու սուտ , եղբա՛յր , աշխարհիս բա-
 ներն ի վման .

Ո՞ւր են թագաւորք , իշխանք , պարոնայր եւ
 Սուլթան ու խան .

Շինեցին բիրդ ու քաղաք , դարպասնի , ու շատ
 դատեցան ,

Յետոյ զէմ անաէր թողին ու մտան ի հող
 'ւ ի գնտան : »

Բուշակ այն երազանցուկ երազին մէջ՝ որ է
 այս կեանքը՝ միակ անուշ պտուղ մը , հաստա-
 տուն բարիք մը , գերակայ իրանանութիւն մը
 գիտէ՝ Սէրը : Եւ կախարդեալ կղզիի մը պէս
 Սիրոյ մէջ ապաւեն գտած՝ կ'ուզէ հոն պարու-
 րուիլ եւ անոր անուշ երգանքովը օրօրել ինք-
 զինքը :

Իրեն պէս երգած է Լոնկֆելլօ բանաստեղծը .

The sweetest thing in all the world is love.

Բոլոր աշխարհիս մէջ է՛ն անուշ բանը Սէրն է :
 Բայց՝ ոչ Բուշակի պէս՝ կ'աւելցրնէ հետեւալը .

And next to love the sweetest thing is hate,

« Եւ սէրէն յետոյ ամենամանուշ բանն է ատե-
 լութիւնը : »

Ոչ Բուշակի մանկական պարզ , ազնիւ , գորո-
 վալից հոգին չի ճանչնար ատելութեան փո-
 թորկումները , եւ իր սիրատենչ այրուցքին հա-
 մար կը խնդրէ լոկ իր սիրելիին մայրականօրէն
 կարեկից ու խաղաղիչ ազապատանքը : Ինքը
 կարող է բարձրագոյն պաշտանքին , ծայրագոյն
 նուիրումին , եւ յանդիմանութեան բառ մը
 անգամ չունի անողորմ եարին համար իսկ որ
 կը թողու որ սէրէն հատնի . ապացոյց՝ հետեւ-
 եալ հիանալի քառուկին գողտր գանգատանքը .

« Ես մեռնիմ ի քո վերայ՝ դու զքո ծամդ
 կարես .

Կտրես մաշալա վառես , ձեռքդ առնուս ու զիս
 փորես :

Կամ ի հողվերէ քանցօրնեո , հետ լնուս վա-
 չերդ ու թափես ,
 Գրկիկ մը վզիս անես — զապատած վեմդ
 համբուրես : »

Ահա մեծ սէրը , « մահէն աւելի զօրաւոր » , եւ
 որ արժանի է լեցնելու բովանդակ կեանք մը
 տարամնրժօրէն , մանաւանդ երբ սիրողին կը
 պարգեւէ բանաստեղծու թեան հրեղէն լեզուն եւ
 Կեղեցկութեան ստեղծող մը կը դարձնէ զայն :

Նոր ժամանակներու ուրիշ մեծ հոգիներ՝
 կեանքի աննպատակ հոյովումէն ու անվերջ
 յեղեղանքէն երես գարձնելով՝ ոչ ապաքէն ի-
 րենց գերագոյն ապաստան ընտրած են Արու-
 ետաբ , ինչպէս Կէօթէ , ինչպէս Լըքոնդ տը Լիլ-
 որուն կը պարտինք Արուեստի պաշտանքին
 սա խրոխտ վճիռը .

Hors de la création du beau point de salut. (Գե-
 ղեցկու թիւն ստեղծելի դուրս՝ փրկու թիւն չկայ) .

Բուշակին համար սոպոսանք մը չի կրնար ըլլալ
 ուրեմն այն անջատումը զոր կը ցուցնէ իր եր-
 գերուն մէջ իր հայրենիքին տաճարային քան-
 րուն ու տազնապններուն համար եւ որ չկրնար
 հերքուիլ լոկ մատնանիչ ընելով 8-9 քառուկ
 Պանդուխտի երգեր : Բուշակ տուած է մեղի իր
 բուն էութենէն բրգած Սիրոյ եւ Արուեստի այն
 հազուապիւտ կտորը որ պիտի ապրի հայ ազգին
 հետ — ու աւելցնենք — անոր պիտի օգնէ ապ-
 րելու այն կենդանատու զօրութիւնով որ կը
 պատկանի ամէն անկեղծ արուեստի հրաշակեր-
 տի : Ապահովապէս նոյնը չպիտի կրնայինք
 բաել եթէ մեզի թողած ըլլար արուեստի տե-
 սակետոյ անարժէք ողբ մը կամ հետեւակ ակ-
 նարկ մը իր ժամանակի ազէտներուն , չափեալ
 կամ անչափ , ինչպէս ունինք մնացած այդ դա-
 րերէն , մանաւանդ արձակ , ինչպէս Վարդան ,
 Սատթէոս Ուռնայեցի , եւն :

Բուշակի ոճը դարձեալ Բուշակ ինքն է , պարզ
 պիտի , սուր , աշխոյժ , բոլորովին զերծ արեւ-
 ելեան շատարանութենէ եւ զարգարանքէ :
 Անօրինակ խտու թիւն եւ ուժգնութիւն մը
 ունի որով պատկեր մը , զգացում մը կը ցուցը-
 նէ սաստիկ լոյսով՝ ամենապարզ բացատրու-
 թեան մը մէջ , նոյն իսկ մէկ բառի մէջ . երբ
 խորհրդալից գիշերուան լուսնակը կը տեսնէ
 գլխուն վերեւ , իր զգացածը յայտնելու կը
 բաւեն սա երկու պարզ ու թելադրող անակա-
 ները , « ա՛յ իմ բարձր ու բոլոր լուսին » . երբ

իր եարին նուրբ ու բայճը հասակը պիտի դովէն
ամենաբարձր բանաստեղծութեամբ կ'ողեւորէ
հասարակ նմանութիւն մը . մէկ բառով, «քան
զուռ ես 'ի վեր վազեմ» :

Հայոց հին հեթանոսական կրօնէն, բանաս-
տեղծութենէն ազդեցութիւն մը , հետք մը
չտեսնուիր հոն բացի Կրօնին յաճախակի յիշա-
տակութենէն Տասերկու զար քրիստոնէութիւն
ապրուած ու ոչ-քրիստոնէայ յիշամիներու դէմ
հայ երակներու արիւնը քամելով պահպանուած
բաւական էր արդարեւ հետախաղաղ ծածկելու
բոլոր հեթանոսական հնութիւնը : Քուչակի
մէջ նշմարուած Հայաստանը իրաւ «աւազանի
ծնունդ» հայ քրիստոնեաներու Հայաստանն
է . ներշնչումի մեծ բաժինը կը պատկանի Ս .
Կրքին , քան զբացի ու ցեղակից Պարսիկ զը-
րականութեան որ բոլոր Արեւմտեան Ասիոյ ու
Հնդկաստանի ալ բացարձակ օրինակը ե-
ղած է : Եւ բան մը յայտերեւակ չի ցուցներ
Հայոց անջատումը ու առանձնացումը Ա-
րեւմտեան Ասիոյ ազդերուն ու ցեղերուն մէջ
որքան իր գրականութեան այս անկախ զար-
գացումը երբ իրենց չորս բոլորը պարսկական
ազդեցութիւնը միահեծան կը սիրէր արուես-
տի եւ գրականութեան մէջ : Սէլձուքեաններուն
արքունիքի պաշտօնական լեզուն պարսկերէն
էր , ինչպէս նաեւ իրենց ժամանակին գրակա-
նութիւնը եւ բանաստեղծութիւնը , եւ Տուր-
քերու պոմարները պարսկերէն լեզուով կը պա-
հուէին մինչեւ որ Գարամանի Մէհմետ պէկը
պարսկերէնի հետ թուրքերէն բառեր գործածե-
լու գրութիւնը սացուց ժեզարուն :

Բայց Քուչակի մէջ նշմարուած պարսկական
ազդեցութիւնը շատանշան է անշուշտ քառ-
եփկի ձեւով քերթունքներ գրել պարսկական է .
թէպէտ նոյն իսկ այս լոկ արտաքին ձեւին մէջ
Հայը կը տարբերի՝ քառեակին չորս տողերն ալ
նոյնա յանգ ընելով , մինչդեռ պարսկերէնին մէջ
առաջին , երկրորդ եւ չորրորդ տողերը նոյնա-
յանգ են , իսկ երրորդը կը տարբերի գրեթէ միշտ :
Պարսկերէն բառեր ու պարսկական ոճեր ինչ-
պէս « զամ ուտել » , « զուսա ուտել » « սրտիս
ականջ » (Ոսյեամ ունի « տէր զուշի տիլէմ
գոֆթ ֆէլէք պինհանի — սրտիս ականջին
երկինքն ըսաւ գաղտնապէս » « բեհեշտի » , « ան-
կիւման » (« առանց գիտնալու » — այս բառը
մինչեւ հիմա կը գործածուի Մուշի գաւառին
մէջ) « տանուշման » , « անտիշա » , եւն , եւն , բա-
ւական առատօրէն կը գտնուին Քուչակի մէջ :

բայց ոճը , գաղափարները , հոգին պարսկական
չեն . Ստրկական նմանութիւն չենք տեսներ
բնաւ պարսիկ բանաստեղծներու : Բաղդասելով
Ոսյեամի քառեակները Քուչակիներուն հետ ,
միայն մէկ հատ դասնք վերջինին մէջ որ հե-
ռաւոր նմանութիւն մը ունենայ Ոսյեամի
քառեակին հետ եւ հետեւողութիւն կարե-
նայ համարուել , թէպէտ նմանութիւնը այն-
քան թեթեւ է որ պատահական ալ կրնայ
ըլլալ : ահա երկուքը .

ՃԽԴ

Երեկ դիշեր գինիի բաժակը գետինը քարի
զարկի .
Գինեհար էի որ այսքան ստոր բան ըրի .
« Բաժակը ըսաւ ինձի խորհրդաւոր լեզուով .
ես քեզի պէս էի , դուն ալ ինձի պէս պիտի ըլ-
լաս » :

ԽՍ.ՅԵԱՄ

Խ

Մահալօքս ի վար կուգի նպատեցայ չոր դանկ
մի պատկած .
Ուաքովս ալ թապալ տուի նա երեսս ի վար ծի-
ծաղաց .
Դարձաւ ու պատճախանեց ' Յետ գնա ' , կըտ-
րի՞ շփացած ,
Երեկ քեզի պէս էի , այսօր զիս այս հալն է
ձդած :

ԳՈՒՉԱԿ

Բայց այս քառեակը եթէ կրնայ նման համար-
ուի Ոսյեամի քառեակին . նոյնքան կրնայ յի-
շեցնել նաեւ Համլեթի ուղղած խօսքերը եւ-
րեք գայկին :

Պէտք է ընդունիլ ուրեմն թէ քրիստոնէութե-
անը որ կը զնական դւ քաղաքական պնան
ցաների խրամատ մը փորեց Հայոց եւ
Պարսից մէջ , նոյն ազդեցութիւնը գործեց
նաեւ երկու ազդերու գրականութիւնները .
նկատմամբ : Ա' լ այնուհետեւ Հայը՝ քրիստո-
նէութեամբ վերածնած ու տոգորուած՝ իր մը-
տածումներուն եւ զգացումներուն գերագոյն ,
եթէ ոչ միակ , ներշնչարանն ըրաւ Ս . Գիրքը .
Քուչակի-երգերուն մէջ յաճախ կը հանդիպինք
այդ հօր ազդեցութեան . ահա օրինակներ .
1. « Գիտացէք եար եմ կորուսել , զիս ի քուն
թողեր ելեր գնացեր » . (« Երգ երգոց ») , 2 .
« Ահա նշանեցաւ երկինք ու գետինք հանց
լուսանալու » . (նշանեցաւ լոյս երեսաց քոց ,
« Սաղմոս ») . 4. « Ինչ գաբրիէլեան փողըն մեռե-
լին գոչէ թէ արի՛ — Աւետարան » .

Քուչակի կապը նախընթաց աշուղներուն հետ
աւելի զժուար է հետազօտել , շատ թեթեւ մասը

այդ աշուղներուն որոնք բազմաթիւ պէտք է եղած ըլլան—եւ իրենց գործերուն—ճանչցուած ըլլալով : Վերապահութեամբ միայն կրնանք ըսել թէ ամենն աւելի այդպիսի կապ մը նշմարելի է Մկրտիչ Նաղաշի եւ Քուչակի մէջ, երկուքին մէջ ալ կան յաճախ գործածուած «գէմ» (թերեւս «գիււամ», պարսկերէն «կ'ըսեմ», «գոցեօ» իմաստով՝ սղուած «գէմ» ի) «լուկ»—լուկ, «մտնալ ՚ի հող 'ե ի վնտան», «յաստիսն դատարկ հանէ», «ողորմ ու լալի» ասուածները : Այսպիսի կապ մը բնական պիտի ըլլար ժե. դարու Մկրտիչ Նաղաշի եւ նոյն դարուն վերջերը կամ ժ.Ձ. դարու Սկիզբը ծաղկած Քուչակի միջեւ : Բայց բառերու, ասուածներուն եւ ձեւի ոչ մէկ երկու, այլ հազար նմանութիւն չեն կրնար մազի չափ պակասցնել Քուչակի երգերուն յղացումին անկախութիւնը եւ անձնականութիւնը :

Երկու խօսք ալ Քուչակի հայերէնին մասին : Այդ լեզուն որ քիչ ատեն առաջ աղճատուած, աղաւաղուած, խորթ, գռեհիկ եւ այլն պիտի կոչուէր՝ մեր ազգին լեզուաբանական երեխայական ըմբռնումներով, այսօր ամենուն ծանօթ է իբր միջին հայերէն, հարազատ եւ կանոնաւոր ծնունդ հին հայ գաւառաբարբառներու, որոնք ոստանիկ, ոսկեղարեան լեզուին յաջորդեցին, եւ ծնող արդի հայերէնին, որուն անթիւ բառերը, ձեւերը, դարձուածները : ասուածները անհասկանալի պիտի մնային առանց այս միջին հայերէնին : Այս տեսակէտով ալ մեծ նշանակութիւն ունի Քուչակի հատորը եւ յատուկ ուսումնասիրութեան առարկայ կրնայ ըլլալ :

Քուչակի սիրոյ երգերուն մէջէն թէպէտ միակ նիւթի մը՝ սիրոյ՝ ոսկի թելը

կ'անցնի ու միասին կը կապէ, ակներեւ է որ երգողին մտքէն բնաւ անցած չէ միակ շարունակական քերթուած մը յօրինել իրարու յաջորդող երգերով : Տղայական պիտի ըլլար այսպիսի ենթադրութիւն մը, եւ անմիտ խաղ մը՝ այս երգերու ըննազրոյս եւ կամահած ընդունուածով սիրոյ պատմութիւն մը հանել մէջէն, ինչպէս ռուսական բանասէր մը փորձեր է ընել՝ անշուշտ մեծ դժուրանակութիւն զգալով իր ճարտարամտութենէն, որուն կոչում ընել կարծած չէր սակայն Քուչակ, երբ իր սիրտը կը զեղուր պարբերաբար այդ երգերուն մէջ : Պատահաբար երկու երգ իբր ըրարու շարունակութիւն գրուած են մէկ երկու անգամ, ինչպէս ձԲ եւ ձԵ, այս վերջինը առաջինին յայտնի շարունակութիւնն ըլլալով (որ վրիպեր է հրատարակողին ուշադրութենէն) բայց ասոնք բացառութիւն են, եւ բնաւ չեն կրնար փոխել այս քնարական երգերու անկցորդ եւ անջատ բնութիւնը :

Հաճոյքով կը լսենք թէ բանաստեղծութիւն սիրող եւ վառ երեւակայութեան տէր Յոյնբը Աթէնքի մեծագոյն թերթին մէջ թարգմանելով(1) հրատարակած են քաղուած մը Քուչակի երգերէն, որ մեծ խանդավառութեամբ ողջունուեր է իբր Հայոց մեծ բանաստեղծ սիրոյ :

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

(1) Այդ թարգմանութիւնը կատարուած է Revue Blancheի մէջ հրատարակուած Քուչակի երգերու ֆրանսական թարգմանութենէն :

ՀԱՅ ԷՋԵՐ

Հետեւեալ ոտանաւորը մեծադէս շահեկան է , որովհետեւ կը խտացնէ ազաւորութիւնը զոր վերածնութեան վե-

Յարմարեալ պատմութիւն Վանատկոյ փոքր ի շատէ ի Սաչատուր Երկցուէ Եթովպացւոյ ըստ կարի եւ ըստ տկար մտաց , որում ահանատն եղաք եւ ոչ ահանջալու լլեալ գրեցի զսա , եթէ ախորժեացի աջոյ ձերոյ , այն Տեառն չնորձն է . եւ եթէ ոչ , ներեցէ ք ծառային ձերում , զի կարողութիւնս իմ ա յէր : Այլ եւ շտապով գրեցի զսա ի մէջ չեղութեան ծովուն : Զուր մեր պակասեալ էր : Հասանելոց եմք ի Գորթէզ , յորում պուլս եւ մարն ինչ անդամոցն ամփոփեալ կայ սրբոյն Արիստակէսի որդւոյ մեր Լուսաւորչին : Ի կղզեակն որ է Գորթէզ գրեցաւ յունիսի ժե :

Յ սրեւմտից կողմ աշխարհին գեղեցկատեո կղզեակ մի կմբ : Ի մանալի մտաց մարդկան որ Վանատիկ ասեն նմա . Մալ եւ խազնին հրսապ չըկայ , գեղեցկաչէն ճըման չկայ . Սարայներ եւ դարպասներ տեսնողքն ամէն ապուշ մնայ : Երբեմն Հնդկաց թագաւորաց . (վաղ ժամնակաց խապար է սայ) . Փախստական արեւն զմիմեանս , մին յարեւմուտս փախչի եւ գայ . Սիստ շատ խազնա կեցեր ի նա , լալ եւ ճոհարին թիւ չկայ . Գայ եւ հասնի ի յայս կղզին , եւ խորտակի նաւըն նորա , եւ ի ցեղից թագաւորաց մին կոյս աղջիկ տիրէ սըմա : Նորա անուն էր Վանատիկ , խիստ հանճարեղ գիտուն էր նա : Նա ձեռն էած այս խազինիս , տիրապետէ զինչ եւ որ կայ : Բան Աստուծոյ կու կատարի , Հնդկաց խազնայն Արեւմուտք գայ , Կոյս աղջիկըն փարթամանայ , իմաստութեամբ շինէ ըզսա : Ոչ ոք կարէ թագաւորաց ձեռն արկանել մտնել ի սայ : Նրա փողոցներն ամենըն ծով , մտից հնար խկի չըկայ : Այլ եւ հրաշիւք երեւի ծովն որ յորն անգամ մի ցամաքիտա , Հանց ցամաքի դձուտեր բացել եւ գայ կրկին լեցուի ի նայ : Եթէ այլոց տեղաց նաւ գայ , առաջնորդող կու պիտենայ : Եկեղեցի մի հրաշալի անտես աչաց մարդկան է սայ : Որ Սամարթոյ ասեն նմա , որ թագաւոր տեղաց է սայ : Այնչափ խազնայ գնացեր զիմօքն պրծաթ ելեր է սայ : Երջապատին սիւն համրեցի չորս հարիւրէն էվէլ էր սայ : Զմէջն եւ զըղորն որ թէ համրեա , սարայներովն երեք հազար կայ : Աստուած զսա հաստատ պահէ , ի կատարած հասնի շալլայ : Այլ ի ցեղից թագաւորաց եւ ի զարմից չունին սոքայ : Բառսուն իշխանք հնազանդ միմեանց ի վրայ գանձուց տիրեն սորայն թէ մարդկօրէն ոք սխալի կամ ազահի ընչից սորայ , Անհնարին է վերածնել , կարեն զգլուխն որ ճար չըկայ :

Կանոնք սրբոց կայ ի միջի եւ երդումն չստեն նոքա .
 30 Թիւր դատաստան իսկի չառնեն եւ կաշառ ոչ առնեն նոքա .
 Ամենեւին տուգանք չըկայ, զմարդասպանն չգանեն սոքայ .
 Ի զատրղան զինքն երկտրեն մինչեւ ի մահ լինի ծառայ .
 Թէ մահացու մարդ որ լինայ խիստ հարկիւ սպանեն զնայ .
 Շատ քահանայ սուեր հաղնին սեւ խաչալամն յուսին վըրայ .
 30 Գնան ի գունն զնտանին, հաղորդու արժանանայ .
 Խրատ տալով ի գուրս հանեն յուսադրելով սպանեն զնայ .
 Հինգ դատաւորք ի յայլ տեղի դատաստանի վրայ են սոքայ .
 Աստուած չայնէ որ տայ վնաս, հինգ վեց ամսով խալտում չըկայ .
 Այլ եւ եօթունք ի յայլ տեղի գերեւեկն գրեն սոքա .
 Ի դափտար մտանէ հաց եւ գինին եւ կերակուր ամէնն հսապով գիր մտնայ .
 Քառասուն եւ վեց հազար զրուշ ամէն որ ի գինին կ'երթայ .
 Յիսուս 'ւերկու հազար զրուշ միակ հացին խարճ կու լինայ .
 Ձկնաժաճառն եւ մսագործն իւրեպնց չափուն հրսապ չկայ .
 Տուն եւ խանութ քանի հազար Սամարթոյին անունն կայ .
 Մութավալիք եւ ճապէստան վարձուն վրայ հաստատուն կայ .
 Իսկի մարդ տուն չի կարեր գնել հարիւր բեռ մալ կու պիտենայ .
 Մեծ չթլիոնք եւ նաւի տէր հինգէն մէկր տուն կ'ընենայ .
 Այլ եւ նաւերք ի վրայ ծովուն երթեւեկեն՝ համար չըկայ .
 ՉՍամարթոյին զմալն կրեն, գրնեն ծախեն՝ կոմրուկ չըկայ .
 50 Խիստ անթիւ է մալն սոցպ, մաղազանին ի լիք չուխայ .
 Յեղս ի ցեղից զուճաշներ չատ, Սամարթոյին խաղնան է նայ .
 Եթէ սոցա մինն մեռանի մէկ քանի այլ մեռլազիմ կայ .
 Չառաքելոց վիճակն գնեն, ում որ լինի՝ տուլաթ նորա .
 Քսան ու չորս հազար զուրուշ ամէն աւուր կալուրըն դայ .
 5 Ձերկոտասանըն կու մսխեն, եւ երկտասանըն կ'աւելնայ .
 Հարիւրէն էւել իրիցանիք, եւ հաբեղայք թէ զինչ որ կայ,
 Ժողովուրդէն փող մի չուսինչ ամէն Սամարթոյին վրայ .
 Երեք հարիւր եկեղեցի, յաւագադոյն անուն է սա .
 Յորժամ որ մեծ ուխտ մի լինայ, երկրպագել կուգան սըմայ .
 60 Մեծի յաւուրն ի յուրքաթին որպէս թաղում առնեն սոքա .
 Աշխարհս ամէն յոտն ելանէ, արքեւ եւ կանայք ծեր եւ տղայ .
 Գերեզմանին օսկով ծեփաֆ, եւ սուրբ խորհուրդն ի մէջըն կայ .
 Ի մէջ առեալ կուսպատանն, մինչ չորս սահաթըն թըմընայ .
 Առեալ ի յուս թափոր ժուռ գանձ եւ ի թաղել տանին ըզնայ .
 6 Չգառնագոչումըն տեսանես եւ զաղաղակն ի'նչպէս կ'ըլնայ .
 Ոմանք լալով զկուրծսըն թախեն, եւ բոկ ոտամբ առջեւ նորա .
 Գարոնայքն զկերպն փոխեն, ծածկեն զերեսն՝ մարդ չը գիտնայ .
 Ոմանք չըլան՝ ծայրը չանկալ, զիւրեանց կոնակն բախեն նոքա .
 Մինչ որ արիւնըն կու հեղուարունքն ի վայր ելնէ՝ ու դայ .
 70 Խաչալամներ օսկիազօճ մարգարմաշար չինեալ է նա .
 Իմաստից բանք եւ արուեստից անսնողն ք խելաց կու գընայ .
 Եւ թէ զմեծին ասեմ վազած՝ ամենեւին հրսապ չըկայ .
 Վաթուրն հազար զուրուշի մոմ աջն գիշերին խարճ կու լինայ .
 Ճշմարիտ է զոր ես ասեմ, զի ես աչօքս տեսի ըզնայ .
 75 Երբոր վաղիւրն լուսացաւ տղոց ձեռքերն պղընի կայ .
 Չատակս փողոցնին քերեն, զմոմին արցունքներ են նոքա,
 Հանց ճերմկցեր է փողոցնին, գիտնաս թէ ձիւն եկեր վրայ .
 Մէկ քանի մարդ ընկեր առի, գիշերով չանկխանան էլայ .

20 Զրոյոր քաղաքն եւ՝ գեղօրէքն մոմին շո՛ւլան ի ծովն՝ ծրփայ .
 Այլ եւ երկք աւուր առաջ շանկերն ա՛մէնն կապեալ կայ
 Մինչ յարուստան սահաթն գայ , թօփեր քաշեն շանկըն թնտայ ,
 Մեծ դղրդուժըն կու լինայ , թօփին ձայնէն երկիր դողայ .
 Զանգակին ձայնն հանց կու հնչէ , որ մինչ յանգունդս հասանէ նա .

85 Այլ եւ հնարիւք տեղ մ' է շինած՝ սահաթխանա կ'ասեն նը՛խա .
 Բազում շարխեր եւ չըւաններ , մեծ սիւն մի մէջըն կ'ուրւայ .
 Սեանն ի գլուխն՝ զկենդանալերպքն , ամէն սահթի նըշաններ կայ .
 Կամաց կամաց ուր առնուեալ եւ գայ հասնի նշանին վերայ :
 Երկու Արագ այլ պսորատտ կայ , երկուքին ձեւքն այլ չաքուճ կայ ,
 Երբոր նշանըն գայ հասնի , հանց կու զարնեն՝ երկիր թնտայ .

90 Այլ եւ զլուսինն է նկարած , իբրեւ գնտակ բոլոր է նայ ,
 Յորժամ լուսինըն լըրանայ , ինք հետ լուսինն բոլորանայ .
 Յորժամ ի փուլն ըսկըսանի , կամաց կամաց նըւաստանայ :
 Այսպէս շարխեր եւ արուեստներ , որ մարդոց խելք չը մնայ ի վրայ :
 Բան մի եւ այս շարխիս վըրայ զարմանալի է զոր տեսայ .

95 ԶԱտուածածինն է նկարած՝ Գրիտոս իւր բազկին վըրայ ,
 Եւ զթագաւորքն որ ի Հնդկաց ի ծնունդն եկին բերին ընծայ .
 Այսպէս է շարխ մի հնարիւք , թէ որպէ՛ս է՝ մտիկ արա .
 Ինքն ընդ ինքեանք դուռ մի բացուի եւ թագաւորն ի դուրս կուզայ ,
 Զթագն ի գլխուն ի վայր առնու , երկրպագէ , անցնի գընայ ,

100 Միայն դուռ մի այլ բացվի , ողջունելով մտնու ի նա ,
 Այս թագաւորք հետ ի հետաց ողջունեն զկոյսն՝ ւ անցնի գնայ .
 Գուշակումն մեծ աստեղն գլխուն վերեւ հաստատուն կայ .
 Յորժամ որ այն դուռըն բացուի , վրայ կուսին կու խաղայ նայ :

Գարձեալ յաւուրս Պետակոստին մեծ ուխտ մ'արին որ ես տեսայ .
 115 Անբին ախունք գունս ի գունաց գըրին սուրբ սեղանին վըրայ ,
 Վաղ ժամն սկի թագաւորաց թագ եւ գօտիք ի դուրս կուգայ ,
 Ոսկիապատ աւետարանք ամէն զերթ՝ լուսին լուս կուտայ :
 Մարգաշափ ոսկի խոջեր եւ բուրվառներ՝ թիւ չի կաշնայ .
 Խորհրդանոց եւ սուրբ ըսկիւք , խտտի աչքն հայտլին ի նա .

120 Գարկանտաներ երկու եղջուրք , ասեն թէ՛ զին չհասնի նորայ ,
 Յիս ի մօտ փող մի շաժենայ , ձրի որ սան չպիտենայ :
 Զարծաթն անարգ հաշուեն նոքա , ի լուր օրերն պէտ կուգայ .
 Կանթեղք հազար երկու հարիւր որ ամէն մէկ լիտր մի կուգայ .
 Սուրբ սեղանին վրայ չըջապատ ոսկիազօծ տախտակներ կայ ,

125 Ի ներքոյ եւ արտաքոյ ոսկով գործած զուճաներ կայ :
 Այլասեռից վաճառականք ի տեսութիւն մտնեն ըզնա ,
 Սոքա զգլուխին շարժեն , շատ ոք պաւանդն կու մոռնայ :
 Եւ յեա ննջման Ատուածածնին . աւետարանիչ Ղուկաս կայ ,
 Նկարեաց զպատկերըն Տիրամօրն , խիստ վեղեցիկ օրինեց գնայ .

130 Զնա ամփոփեալ ունին սոքա , ըստ արժանեաց պատուեն գնա ,
 Ոսկիապատ են զարդարեր եւ գընաբեր ակունքն ի նմա :
 Զկեղեցւոյն մէյսան մի կայ , որ փիացա ասեն նըմա ,
 Գան գնետածիգ մ'այլ աւելի , ոամիկքն ամէն ժողվին ի նա ,
 Երկու հարիւր փաստաւ չուխայ շատըր բըռնեն ճըմբուն վըրայ ,

135 Բազում ծայիւք կու տարածեն այն օրըն՝ մեծ տօնին նման :
 Բիւրր բիւրոց հազարք հազարաց կու սպասեն տեսոյ նորա .

Մինչ պատարազն կատարի, ազա ի դուրս հանեն զնա,
 Ըչկլաւոններ 'ւ իրիցանիք ամենեքեան սպասեն նրմա,
 Ամենեքեան մոմով խնկով երկրողազել կուգան նրմա.
 140 Երգեհոնըն կու հնչէ որ հրեշտակաց բարբառ է նայ,
 Եկեղեցին կու զըզըրդի, եւ ամենայն անձն զողայ:

Չորս քահանայքն ի յուսն ասնուն եւ պատրիարքն առջիւ նորա.
 Ոսկով տուխուխ վըրան բրունած եւ զարդարանք խիստ շատ ի նա,
 Մեծ դուհն եւ իւր քառսուն պարոն զընան գաս դաս առջիւ նորա,
 145 Ի յուխ ի բաց ծընրադրելով աղաղակեն ի զէմ նորա,
 Վահանայք գունա ի գունաց ձայնս արձակիալ երգեն նրմա,
 Թափօր ժուռ դան յեկեղեցին եւ ամիոփեալ պահեն ըզնա:

Յեա Համբարձման տասնուհինգ օր աշխարհածողով կու լինայ,
 Ամէն տեղաց՝ մարդ կու ժողվի, առ եւ վաճառ խիստ կու լինայ,
 150 Նոր խանութներ հանց կու շինեն որ փխացա տեղ չր մնայ.
 Ոսկի 'ւ արծաթ զինչ որ ունին՝ ամէնն այսօր ի դուրս կուղայ.
 Ոսկի սալեր ու շամտաններ քան զղալածու խանութ շատ կայ.
 Հնարիւք շինած մեծ սահաթներ եւ պատկ'րքներ՝ աչիւն խաղայ:
 Հիանալի բան շատ տեսայ. ըզնա զովի լեզուի չի գայ:

155 Աղմատ, եաղութ եւ կարկեհան մատնու ակունք որ լոյս կուտայ,
 Ըզմատճանին քօքն ես տեսայ, որպէս գրոյս կու բուսնի նա.
 Ժիծմանց կեճեպն ետան մէկտեղ եւ ի միջի բուսեալ է նա.
 Հիանալի այս է, եղբարք. խաչ է բուսեալ Ֆրիստոսի նա,
 Յար եւ նման է նա բուսած, մինչ բեւեռաց տեղիքն կայ,
 160 Նման ժիծմանց սողնոց շատ կայ, բայց հիագումն խաչին նրմա.
 Աղիւսաչափ մի մեծ է նա, մէջ շիշային առեալ են զնա,
 Եւ ի յատեան զինք կու գնեն, տեսնողքն փառք կուտան նրմա,
 Ըստեղծօղին սացուք ըզփառս, երկրպագեմք խաչին նորա:

Հազար 'ւ երկու հարիւր տարի, որ վանատիկըս շինեալ կայ,
 165 Չարկամաց ձեռք խկի շանկեր եւ ոչ կրակ հրգեհեր զնա.
 Ձինչ որ ունի վաղուց հեռէ եւ ի պապանց մնացեալ կայ,
 Ամեն տարի կու աւելու, եւ մէկ փող մի պակսել չէ նա:
 Ձերկրին հողն հըլուն շինեն, մարգարտապէս ծախեն զնա.
 Ձթուրքաց երկրի մարդըն խաբեն, մէկ մ'ալ որ ես խիստ խաբեցայ,
 170 Ի պարոնաց խիստ հասախ է, մարդ զգրամն դուրս չի հանէ.
 Քամխա չուխա խուրտալաթի աակմայ զըրամ սոցա չօգտէ.
 Տասնուհինգ տեղ պազար կանգնեն որ խանութնուն տոնանմայ է:
 Կանայք ամէն ժուռ կուգան ազգի ազգի կերպ՝ ամօթ չէ,
 Գլուխն ի բաց մեծախաէնք շար մի ի գլուխն ծածկեր է.
 175 Շարին ճոթըն քովի գետին, գլուխն ի բաց զմէջքն ծածկէ:

Այս հերիք է զոր գովեցի. պահ մի պամպաս առնեմ ըզնայ.
 Մարգարիտէ մաւթուլ ունին քան զծիծռան հաւկիթ մեծ կայ.
 Փայտէ բափուճ մի հազեր է երկու թղէն աւելի կայ.
 Երկու խզմաթքեար առջեւն ունի, ձեռվին ձրգիւր ուսին վըրայ.
 180 Քան զամէն մարդ բարձր երեւի, որ ամէն մարդ զինքըն տեսնայ.
 Կամկար կամկար քայլափոխէ, մէկն այլ երեսըն հով կուտայ.
 Ըզոռոյ երամ կու նըմանին եւ լրբարար ի ժուռ կուգան:

Ոմանց էրիկըն յանթն է մտեր, զրուց տալէն ի ժուռ կուգան:

Իւրենն պարծանք ունին որ գեղեցիկ կին ունենայ:

185 Ոմանք սիրողն ձեռքն է բռնեք՝ ամենեցուն յայտնի կ'երթայ:

Իւրեանց խխա պարծանք հաշուեն որ սիրողին հետ ժուռ կուգայ:

Ձաչքն լարէ կանկն լոէ իօկ մարդուէ չամաչէ նայ:

Ճահիլ աղայ մի թէ բան մ'ասէ՝ կու ծիծաղի 'ւ անցնի գնայ:

Քսան հազար բող կայ զոտով, բճերն ամեն սօլդատ կ'ըլնայ:

190 Ձամէնն ի կարգալ կուտան թէ՛ աղջիկ եւ թէ՛ աղայ:

Եկեղեցին համարձակ է, իօկի մարդ բան չասէ նմա:

Բայց սրբութիւնն արգիլեն մինչ որ յետին ի զեղջ կուգայ:

Մինն զըջացել ապաշխարէր, եկեղեցի շինեալ էր նայ:

Յիսուս հազար վախճէ արեր հարեղանուն որ օլուֆայ տայ:

195 Ոչ ի շնէն կու զարչին եւ ոչ բողին խրատ կուտան:

Կաշառ բերեն յեկեղեցին չխօսելու ատէթ չկայ:

Գառի նման գինքըն, գգւեն, պաքնեն զբերանն՝ խոտել չկայ:

Տեսայ որ կին մի ծիծ կուտար որպէս որդեակ գգւէր գնա:

Յորժամ որ կերակուր նստին՝ թէ՛ աշխարհական թէ՛ արեղայ,

200 Ձձեռաց պատառն շանըն տայ, եւ կու նստի ծնկան վըրայ,

Ըզկերակրին աւելորդըն ամնովն առջեւ գընէ նորա:

Հանցեղ մաքրէ թամիզընէ լուանալու մուսնաթ չըկայ:

Տիրոջըն հետ չարչուն կ'երթայ, զինչ որ գընէ տուն տանի գնա:

Ոչ ոք բան մի խըլել կարէ, զգլուխն տայ փող մի չըտայ:

705 Ձմինն խածեր 'ւ ի տուն տանի, չորս հինգ հօզղայ աւելի կայ:

Ձգլուխն ի վերայ բարձր է բռնեք, չողիքն վազէ մըսին վերայ,

Ձմինն ի կըզակըն անցուցեր՝ զագին թօթվէ անցնի գընայ,

Իւր խաթունին ապալն է շունն, տէրն այլ սիրեց ասեն ըզնայ:

Կոյր մի զանճիր վիզն է դըրեր՝ ծայրն է բռնեք 'ւ ի հետ կ'երթայ:

210 Ձնա մուրալով ի ժուռ կ'ածէ, որպէս զմարդ դրամն առնու նա,

Երկու շուն այլ սայլ մեծ լըծեր, անդամալուծ մի վըրան կայ:

Շունն ի առջեւն իբրեւ ըզմարդ գեղէ ի գեղ ի ժուռ կուգայ:

Դարձեալ պատմեմ, ըզկերակուրն ամենեւին խտրել չըկայ:

Ճանճ ու մըջիմըն կու խալսի՝ իրենն ակոսան որ չը զիպնայ:

215 Թէ այլ ինչ ծովէն ի դուրս ժիժմուսք ելնէ՝ կ'ուտեն ըզնա:

Ձխղճուկ գորտերըն կեճեպին, ճերմկընեն՝ մարդամահ գայ:

Ըզկրիան իւր ձագերովն չթլիոնքըն գընեն ըզնա:

Աղքատք հային եւ թասային թէ սալաթան ողջ թող կենայ:

Սգգի ազգի սողուն թոչուն, ծով ու ցամաք զինչ եւ որ կայ,

220 Ձքարթանքալան եւ զչաքուրկան ուտողին անուշ թող լինայ:

Ձթոչունքն ամէն կու բռնեն, խեղճ ձագերով ծիծըտան գայ,

Ձըւան շարեն ու կու ծախեն. մարդու աղիք չի գիմանայ:

Ձղարա զուզողունն եւ ախպպան, գայլ եւ չախալ, զինչ եւ որ կայ:

Ըզսուրըն անսուբբ որ մեղ յայտնեաց՝ նոյն գրոյն մտիկ չանեն սոքա:

225 Ըզբարացնին կատուն գողնան, զըկեն այլ տեղ որ չիմանայ,

Եւ մէկ քանի աւուր ետեւ կու բերեն ու կ'ուտեն ըզնա:

Ի յաղօթելըն Պետրոսի ժիժմանց զենմունք յայտնեցաւ նմա:

Նըման սոքա համարձակին, եւ անխըտիբ ուտեն ըզնա:

Ձարդար գառին միսըն չուտեն, եւ խխա աժան ծախեն ըզնա:

230 Ձմէկ ուլն սան ի մէկ ոսկի, դեղ եւ կամակ ասեն նըմա:

Դարձեալ, եղբայրք, մտիկ արէք զփնթութիւն ասեմ սոցա .
Շոտզ գերեսն կու լւան թէ գեղեցիկ փափուկ լինայ,
Չաղէկ լաթերն շոտզ լվան թէ գեղեցիկ ճերմակ կ'ըլնայ .
Յետոյ վարդէջրեն որ այլ շոին իտարն չըգայ :

235 Տեսայ այսպիսի մեծ քաղաք որ ամէնին խելք մի չիկայ :
Անոր կորայ դուռն չեն փակիր եւ կու նստին սրայ սրայ :
Մէկ քանի ալ նոպաթ պահեն կ'առնեն միմեանց հետ խօրաթայ :
Յանկարծակի փուք արձակեն ասեն «պոմրոֆրացայ» :

240 Չաղաքք հաղարաց կանգնեք են եւ մեծ տիվան կ'անեն սոքայ .
Չփէչն բանան կանգնուկ շուն , իսկի ամօթ չասեն սոքայ .
Չվայելչութիւն ազէկ ունին , բայց այս քանի բանս անարգ է .
Տուռն եւ զարպաս խիստ գեղեցիկ հանց որ թագուրաց վայրենայ .
Գեղեցկազարդ թավլան նստին , ոսկով շորով ծածկեալ են զնա .
Սահլեր դըղալ արծաթ 'ւ ոսկի եւ ամենայն բանքն այսպէս կայ :

245 Տուռն եւ խանութ մալով ի լի , պակասութիւն քաշիր չէ նա .
Հարիւր տարոյ անցեալ մարդիկ , հանց գիտենաս կարծի է նա .
Հաց եւ գինի չափով ուտեն , քնին ըզսահաթն շանցնեն նոքա .
Հանցեղ զմարմինն դարմանեն , զաչքն ի կողիկէն չգառեն նոքա .
Ամենեւին ջուր չխմեն , ով որ խմէ՝ ծիծղան նմա

250 Մեղ անասուն անբան ասեն՝ թէ իւրեանց պահն չ իտեն սոքա :
Պաղ եւ պաղչա աւել չունին , եւ զոր ունին տան մէջն է նա .
Հանց գեղեցիկ են զարգարեր , նըման դրախտին ծաղկեր է նա ,
Զթուշուն ամէն խաֆաս զընեն , մինչեւ գծղրիթն եւ ըզժիթն ,
Թէ գիշերն չէնլիկ կ'ենեն , ուրախ առնեն զվանաաթիցին :

255 Մէջ քաղաքին կովկիթ չունին , եւ զոր ունին գեղօրէքն է .
Գրաստոյ գերեսն չեն սեսնար , տեսնողացն մեծ զարմանք է .
Նեղուց քաղաք եւ մարդըն շատ տուռն ի վերայ տան չինեալ է .
Հինգ վեց զաթ տուռն չիներ , ներքինն զվերինն չըզիտէ :
Տասըն հազար կարմունջ ունի , քաղաքին մէջն կրթեւեկէ :

260 Լանուց մէկ տեղ մի հէջ չիկայ , ներքեւն խանութ վըրան տուռն է :
Մովէն բացուած ցածուն տեղուանք քարով խիճով բարձրացընեն ,
Ք ան երսուռն տարի դատին՝ հազիւ տեղ մի ցամքըցընեն .
Սամարքոյին մալն շատ է , անով սարայներ կու չինեն .
Կամ կու ծախեն , կամ վարձոյ տան , հըռապով զգրամն աւելցընեն :

265 Մէկ քանի մեծ տօլապ չինած՝ ծովուն զատակըն կու քերեն ,
Տանին ի յայն տեղին լընուռն՝ սրտեղ որ սարայ կու չինեն :

Բան մ'այլ առջեւ տի գրէի , մոռացութեամբ խելաց չասի .
Բարկենին քառնաւալ ասեն , մեծ եւ փոքր կու խենդենայ .
Յորժամ որ ծնունդըն անցանի , բարեկենդանն ըսկրսանի :

270 Մեծ եւ փոքր սուրաթ զընեն , բազում կերպիւ առասպել .
Այն մեծ չըթլիոնաց կանայքն ազգի ազգի սուրաթ հազնի .
Ազգի ազգի կերպ կու մտնան , կուգան ի ժուռ մէջ փողոցին :
Հիտ սիրողացն կատակ առնեն , մարդ բան չասէ , տաստուր ունին ,
Զինչ մեծամեծք կան եւ իշխանք սիրողին համար կու խենդին .

275 Թէ պարոնայք ամօթ կրեն նոքա գիշերն յառասպելին .
Մինչ տղայոց սուրաթ զնեն գրկով ժուռ ամեն զնոսա .
Ի փխացայն տեղ չի մնայ սուրաթպազնուն հօքքապազնուն .
Այնչափ մարդիկ կուգան կուտվին , տեղ չի մնայ քայլափոխի :

280 Եւ կու կարնե՛ր զայս բանս վաղուց ի կոսդսշտից ժամանակի,
 Ի կռակաշտիցըն դարձեալ են, զեւ եւրս հոտ կայ ի միջի:
 Եղ կու բերեն ի ժուռ կ'անեն եւ կու հաւքեն,
 Մեծ մեծ շընիր ի վրայ ամեն եւ բղկտել տան զնոսա:

Այս հերթը է զոր գրեցի աճըղեցոյ ձեղ ինչ գաղտնի.
 Մովսէս թասան զիս է առեր. ախնեւին աչք չերեւի,
 285 Ի բազում լիճանլըխ: Եւ ի քամու որ շատ լինի,
 Չի ժաժցըներ տա՛յմա քամի, յոյս մեր այն է Բօրֆէլ հասնի:
 Յորժամ զբաներս գրեցի եւ առ ընկերս չխօսէի.
 Ծիծաղէի եւ յիմ վերայ թէ վանատիկ աչքդ երեւի.
 Արի՛ գընա՛ ըՍպանիա որ գեղորայքն է իբրեւ զվանատիկ.
 290 Անապաւլի Ալիկուռնա Ֆլաւրէնցա կռանտայի,
 Միւսնայ եւ Փաւրմէ, Մառչելիայ Ֆոանսայէս ի ձինիվիզ.
 Մարճանին տեղն է գեղն է նման վանատիկայ.
 Տիցիլիա եւ Ալուաման, Սանթա Մարիա. Իզ. Բի. Փարէզ, Սպանիայ,
 Փառք շինողին յօրհնողին, պակաս չ'աներ նաֆաղանին.
 300 Ամանեքեան բարով վայրին օրհնեն զառուղն պ'սրգեւաց,
 Փառք Աստուծոյ յամենայն ժամ:

Վենետիկ վանք
 Ոսկեփորիկ լԹ. 477 դե.
 Տաղարան 234 թ. բ.

ԹՈՒՄԱՅԵԱՆԻ ԽՆԴՐԱՅԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ ԵՒ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅՈՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀՈՎԻԻԸ

Պ. Թումանյան, ինչպէս ծանուցած էինք » Անահիտ »-ի նախորդ թիւերէն մէկուն մէջ, ֆրանսական դատարանին գրեմած էր, վերստանալու համար որբերը՝ գատարանը որոշած էր որ այդ խնդրոյն վրայ վճիռ մը տալէ առաջ, Հայոց կաթողիկոսին կարծիքը պէտք էր իմանալ. կաթողիկոսը հեռագրած է թէ իր կողմէ պ. Թումանյանի որբանոցը զըրկուած որբերը վաճառագուհ քահանային խնամքին պէտք է յանձնուին: Արդէն պ. Էգնատեան տրամադիր էր իր խնամոց տակ պահել այդ տասնեւութ տղոցմէն միայն անոնք որ իրապէս որբ են, — այսինքն ինը միայն. միւսները իրենց ծնողքին կողմէ յատկապէս զրկուած են եղեր պ. Թումանյանին ձեռքով «կրթուելու», — իսկ զճ միամիտ ծնողքները Ֆրանսական դատարանը վճեց որ բուն որբերը վաճառագուհ քահանային խնամքին յանձնուին, իսկ ոչ որբերը դարձուին պ. Թումանյանին, — ինչ որ պ. Էգնատեանին ալ որոշումն էր: Պ. Թումանյան պիտի շարու-

նակէ անշուշտ « որբանոց » անուանել իր հաստատուութիւնը ուր ծնողք ունեցող տղաքներ միայն կան, եւ այդ ծնողք ունեցող տղաքները անշուշտ նորէն Հայաստանցի գեղջուկի հագուստով պիտի ներկայացնէ անդլիական ամբօխներուն, պիտի պատմէ թէ ինչպէս ատոնց ծնողքը ջարդուեցան, եւ զուճարներ պիտի հանգանակէ: Այդ իր դործն է: Մենք այլ եւս բան մը չունինք բաւու: Մենք մեր պարտքը կատարեցինք: Կաթողիկոսն ու ֆրանսական դատարանը վճեցին թէ Թումանյանին պէտք չէ յանձնել « որբեր », ուրեմն հաստատեցին մեր քննադատութեանց ճշմարտութիւնը: Գալով այն տղոց զոր իրենց ծնողքները կը յամառին յանձնել պ. Թումանյանին, անոնց մասին ոչինչ կրնանք ընել. իրենց ծնողքին զիտնալիք բանն է:
 Ամենէն տարօրինակը, սակայն, այս խընդրոյն մէջ՝ Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւ Իւթիւճեան եպիսկոպոսին վարմունքն է: Կ'ի-

մանանք որ Իւթիւճեան եպիսկոպոսը «վերջին վայրկեանին» լսեր է վերջապէս որ Թուժայեանի խնդիր մը կայ մէջտեղը, եւ հասկըցեր է որ ինքն ալ պէտք է դեր մը խաղայ այդ հարցին մէջ, եւ . . . գրեր է կաթողիկոսին թէ Թուժայեան կը պահէ շատ կանոնաւոր որբանոց մը եւ թէ պէտք է բոլոր որբերը յանձնել պ. Թուժայեանին:

Ինչի՞ վրայ հիմնուելով, ի՞նչ քննութիւն կատարելէ յետոյ, Իւթիւճեան սրբազանը այս դիրքը բռներ է: Չենք գիտեր: Վեց ամսէ ի վեր Թուժայեանի որբանոցին խնդիրը հրապարակ էր ելած, թեր ու դէմ յօղուածներ կ'ողողէին արտասահմանի թերթերը. Իւթիւճեան սրբազան մաքէն իսկ չէր անցուցած խնդիրը մօտէն քննել: Վաւառապուհ քահանան այդ դերը կատարեց՝ մղուած ամենէն ազնիւ ու քրիստոնէական զղացումներէն. իր քննութեան արդիւնքը աննպաստ եղաւ պ. Թուժայեանին. եւ ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ. անհերքելի փաստերով երեւան ելաւ որ պ. Թուժայեան հայ որբերու անունը կը շահագործէր, հրապարակային կեղծարարութիւն կ'ընէր, ու — կէտ մը զոր վերջերս իմացանք, — իրեն յանձնուած տղաքը բողոքականացնելու կը ջանար, կ'ընդդիմանար որ Մանչէսթրի Հայոց քահանան գայ այցելէ որբանոցը, (առարկելով թէ անվիացի բարերարները կը նեղանան եզեր զայդ իմանալով??). եւ այս բոլորէն յետոյ, Իւթիւճեան սրբազանը Թուժայեանին ի նպաստ դիրք մը կը բռնէ. . .

Իւթիւճեան սրբազանը ջանացեր է ապացուցանել թէ «Թուժայեան» որբանոց մը գոյութիւն ունի (ոնտոնի մէջ)՝ բայց ո՞վ ըսաւ արդէն թէ գոյութիւն չունի չէնք մը որուն պ. Թուժայեան «որբանոց» անունը տուած է, եւ որուն մէջ տղաք կը բերէ, կը բնակեցնէ, կ'աշխատեցնէ, եւ ուզած ատենը դուրս կը նետէ: Խնդիրը դիտնալու վրայ էր թէ այդ «որբանոց» անուանուած չէնքը իրօք «որբանոց» էր, կը համապատասխանէ՞ր այդ անունին: Ասոր վրայ դատաստան մը յայտնելէ առաջ, Իւթիւճեան սրբազանը լրջօրէն քննելու էր այդ հանտատութիւնը ու անոր տնօրէնին ընթացքը: Աննորից է իր վարմունքը, որով կը վերաւորէ Վաւառապուհ քահանային պէս անշահախնդիր, պարտաճանաչ ու արի եկեղեցական մը՝ ի նպաստ պ. Թուժայեանի պէս ճշմարտութիւնը հրապարակաւ խեղաթիւրող («Պատա-

նի» ի հարցը մի՛ մոռնաք) եւ որբանոց պահելու պատրուակով աջէն ձախէն դրամ հաւաքող ու հայ լուսաւորչական տղաքը իրենց հայրենի կրօնէն ուժացնելու ձգտող խայտառակ պարոնի մը:

Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւի պաշտօնն ստանձնելէ ի վեր, Իւթիւճեան սրբազանը իբր հանրային գործ «ոչինչ» ըրած էր դեռ. իր հովուութիւնը կը կայանար միայն իր «ծուխ» երուն տունը երթալ փիլաֆ ուտելու. կամ իր «ծուխ» երկարգելու եւ թաղելու մէջ: Առաջին անգամը որ կ'ուզէ դեր մը խաղալ հանրային գործի մը մէջ, ցոյց կուտայ թէ լաւագոյն բան մ'ըրած պիտի ըլլար իր փիլաֆէն երբեք դուրս չելլելով:

Այս առիթով պարտք կը համարինք թէ՛ արտասահմանի Հայութեան եւ թէ՛ կաթողիկոսին դիտել տալ որ Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւի պաշտօնը «չատ կարեւոր» պաշտօն մըն է՝ մեր ժողովրդին արդի կացութեան մէջ, եւ թէ այդ պաշտօնին գլուխը անհրաժեշտ է ունենալ մարդ մը որ ըմբոնէ անոր խոշոր նշանակութիւնը եւ կարող ըլլայ զայն կատարել:

Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւը պէտք է որ հետաքրքրուի արտասահմանի Հայութիւնը վերազննող բոլոր կարեւոր խնդիրներով, ինչպէս եւ բովանդակ հայ ժողովուրդը այս վայրկեանիս յուզող էական հարցերով, ու պէտք է որ ան մեր ժողովուրդը դիտնայ ներկայացնել եւրոպական ազգերուն առջեւ: Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւը պէտք է մեծ սրտով, յայն մտքով, ամուր նկարագրով եւ ընդարձակ զարգացմամբ անձ մը ըլլայ: Անթիւ գործ կայ իրեն համար կատարելու: Ո՞րքան կուրծնէր, վէճեր, սքանաւալներ որ արտասահմանի Հայութիւնը փոթորկեցին այս վերջին տարիներուն մէջ, ձուին մէջ պիտի խեղդուած ըլլային, եթէ Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւը գիտնար իր բարձր հեղինակութեամբ միջամտել, լսելի ընել իր ձայնը, արդարութեան, ճշմարտութեան յաղթանակին ի նպաստ, աղգային արժանապատուութեան յարգուելուն հսկէր, կըքերու ծայրայեղ բողոքման վրայ Գրիստոսի խօսքին եւ Լամբրոնացիներու եւ Շնորհալիներու շունչին խաղաղարեւ ներգործութիւնը թափէր. եւ ո՞րքան օգտակար պիտի ըլլար մեր դատին համար, մեր ժողովրդին յաշտ Եւրոպացոց յարգելի դաճա-

լուսն տեխս'էտով , որ մեր ընդհ. հովիւր (համա-
կերպելով հանդերձ խոհեմութեան բոլոր պա-
հանջքներուն) գիտնար արսաստովոր պարա-
զաներու մէջ մեր ժողովրդին ցաւերը հաղոր-
դել Եւրոպայի բարձրագոյն իշխանութեանց,
արեւմտեան կղերին վերին ներկայացուցիչնե-
րուն հետ մտերմական յարաբերութիւններ
հաստատելով անոնց մէջ իրական համա-
կրութիւն մ'արթնցնէր ճէպի մեր ժողովուրդն
ու մեր եկեղեցին , շնորհակալութիւն յայա-
նէր մեր ցաւերն ամոքելու համար իրենց պեր-
ճախօտութիւնը , իրենց զրիչը մեր դատին
ի սպաս զնոյ Եւրոպայիներուն , մեր եկեղեց-
ւոյն պատմութիւնը , կազմակերպութիւնը բա-
ցատրող ուսումնասիրութիւններ հրատարակէր
Եւրոպական հանդէսներու մէջ (բան մը որ շատ
կարեւոր է եւ չէ եւրոպ. հրատարակչութիւնը) :

Ասի անհրաժեշտ պէտք մըն է , որուն վրայ
կը հրաւիրենք կաթողիկոսին ու արտասահմանի
Հայութեան ուշադրութիւնը : Մեր եկեղեցա-
կաններուն մէջ կան զարգացեալ եւ ազնիւ
անձնաւորութիւններ . անոնց համար չկայ այս
վայրկեանիս աւելի մեծ , աւելի յարմարաւելի
դեղեցիկ պաշտօն մը քան Եւրոպայի Հայոց
ընդհանուր հովուութեան պաշտօնը :

Ա. Զ.

ՄԵՐ ՀԵԹԱՆՈՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ ՏՕՆԵ

Մեծարգոյ բարեկամիս հայր Պարոնեանի ճար-
տարամիտ մեկնութիւնը Վարդավառի տօնին
նշանակութեան ու բառին իմաստին վրայ որ
տեսնուեցաւ «Անահիտ»ի յունվարի թիւին մէջ
մեծ յարգ կը ստանայ սանկատումով որ, որչափ
զիտեմ , առաջին ձեռնարկն է քննական ոգիով
բացատրութիւն մը որոնելու այդ խորհրդա-
ւոր տօնին ու բառին :

Ինչպէս ինքն ալ խոստովանած է ճշմարիտ
զիտնականի մը վայելուչ զգուշաւորութեամբ,
իր առաջարկած մեկնութիւնը միակը չէ որ
կրնայ մտածուիլ , եւ ոչ ալ ամէնէն մօտաւորը
վերջնական լուծումին երբ խնդրոյ տակ եղող
նիւթին յարակից բոլոր իրողութիւնները մէջ
բերուին :

Ասի անվիճելի է Հայր Պարոնեանի տեսու-
թիւնը թէ Վարդավառի տօնը կայ ունի Հայոց
նախաքրիստոնէական կրօնին հետ , եւ մասնա-
որապէս հին Պարսկաց կրօնին հետ : Նոյն-

չափ անհերքելի է թէ Վարդավառ բառին ա-
ռաջին անդամը եղող « վարդ » բառը բնաւ առ-
բնուութիւն չունի ծաղիկ վարդին հետ . մինչեւ
հոս ուղիղ ճամբուն վրայ քայլ առնել կը
թուի Հ. Պարոնեան , բայց յանկարծ շեղելով
կը գտնուայ մասնակի հին մեկնութեան երբ
Վարդավառ բառին երկրորդ անդամը եղող
« վառ » բառը « վառել » հայ բային արմատ
եւ « լուցանել » ի հոմանիշ կը համարի :

Եւ առաջնորդելով այս , ըստ իս , սխալ
ըրթնումէն , զիւրաւ կը միտի « վարդ » բառին
« աէթրա » ի հետ (ատր , կրակ) անստոյգ
նոյնացումին , յանդելու համար հրավառու-
թիւն իմաստին իբր համազօր « ճրագալոյց »
կազմութեան : Ոչնչորոյն յեզուարանական կող-
մին այս լուծումին բնական հետեւանքով տօնն
ալ կը գտնուայ Պարսից կրօնէն նուիրական ա-
ռարկային կրակի տօնը , մինչդեռ մեր մէջ կրակ
վառելու սովորութիւն Տեսանքնդառաջի յա-
սուել է եւ ոչ Վարդավառի տօնին :

Սակայն շատ մօտեցած էր Հայր Պարոնեան
անդրադառնալու թէ ինչպէս այդ տօնը վաղե-
մի օրերու մէջ Պարսից կրօնէն փոխառիկ է , եւ
ինչպէս « Վարդավառ » բառին առաջին անդամը
եղող « վարդ » բառը բնիկ հայ չէ , այլ փոխառիկ ,
այնպէս ալ երկրորդ անդամը եղող « վառ » բառը
բնիկ հայ չէ , այլ Պարսիկ farr բառն է , հայ
տառաչըջման օրէնքով « վառ » ի փոխուած ,
զւ կը նշանակէ հոս թաղաւորական « վառ »ը ,
farr-i-kayani , որուն մեծ տօնը կը պօնէին Պար-
սիկները աշնան գիշերահաւաքին առնները ,
որուն մօտ օրերը յետոյ հաստատուեցաւ « Վար-
դավառ » ի Քրիստոնէական տօնը անոր տեղը
բռնելու համար . զի հնուց հաստատուած սովո-
րութիւն մը արմատախիլ ընել զիւրին չէր :

Այս այն նուիրական « վառ »ն է որ Պար-
սիկները կը հաւատային թէ խոյի մը փոխ-
ուած Արտաշիր Բարակեանի հետեւելով ապա-
հովցուց անոր ապստամբութեան յաջողու-
թիւնը եւ յաջորդութեւնը Արշակունիներուն
պարկառելի գահին : « Շահնամէ » ին ամենէն
գեղեցիկ դրուագներէն մէկը կը կազմէ այս ,
ինչպէս խորհրդանշական բանաստեղծութեան
հինաւուրց նշոյլ մը :

Մեր « Բիւզանդ » պատմիչն ալ կը յիշատակէ
այս « վառ » ը (իր նիւթական իմաստով ան-
շուշտ) երբ կ'ըսէ թէ Պարսից թագաւորը ա-
րիշ ծանրագին արքայական նուէրներու հե-
ղիկեց Զարմանդուխտ Տիկնոջ « զվառ թագա-

ւորաց » որ անհրաժեշտ կը նկատուէր ամէն օրինաւոր թագաւորի :

Գալով «վարդ» բառին մեկնութեան, բոլորովին անտոյգ է «աէթրա» ի հետ (ատր, կրակ) նոյնացումը որ Հայ լեզուի մէջ կը ներկայանայ մեզի իր բուն ձեւով որ է «ատր» : «Վարդ», որ կը ներկայանայ նաեւ «վարդապետ» բառին մէջ, շատ աւելի հաւանական կապ ունի կամբիւսի եղբայր Սմերդիսի պարսիկ անունին հետ, bardiya կամ barziya, ինչպէս նաեւ պարսիկ զօրապետ artabardiya անունին մէջի bard բառին հետ, մինչ arta կը նշանակէ «ուղիղ», «կատարեալ» :

Գարագաշեան արգէն զիտեղ առած է թէ հայ լեզուի մէջ «վարդապետ» համանիշ է «վարժապետ» ի հետ եւ հետեւաբար «վարդ» կրնայ նշանակել նաեւ «վարժք», ուսում, թէպէտ ասով գոհացուցիչ իմաստ մը չտար «վարդավառ» :

Աւելի հաւանական կ'երեւի կապակցութեան մէջ գնել «վարդ»ը սանսկրիտ արմատին vardhi հետ որ կը նշանակէ բարձրացում, վերացում, որով կ'ընենանք գոհացուցիչ մեկնութիւն մը «Վարդավառ»ի, իբր համազօրը Հայոց մէջ Պարսից աշնան գիշերահաւասարի մեծ տօնին, farr-i-kayaniին, «վառ»ին բարձրացման, վերացման :

«Անահիտ» ի ընթերցողներուն կը ներկայացնեմ այս նոր ու տարբեր տեսութիւնը իբր ընտրելի մը, բայց ոչ ընտրելագոյնը այն ամէն մեկնութիւններուն մէջ որ կրնան տրուել այս խորհրդաւոր օտնին ու բառին :

Գ. ՓԱՌՆՍԿ

«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՊԱՐԱՆ»

Ծրագիր մը որուն իրականացումը կը բաղձայինք շատոնց ի վեր, վերջապէս մարմին առաւ : Կ'ուզէինք եւրոպական հասարակութեան ճանչցնել հայ մտքին անցեալ ու ներկայ գրական արտագրութեանց գեղեցկագոյն էջերը շարք մը գրքերով : Այդ շարքին առաջինը լոյս կը տեսնէ քիչ օրէն : Ծարքը սկսինք ժողովրդական երգերու հաստրով մը, — որովհետեւ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը հիմն է ա-

մէն գրականութեան, եւ ցեղի մը ամենէն ներքին, ամենէն ինքնարուի եւ ամենէն անձնական արտայայտութիւնը : Այս առաջին հատորին սկիզբը զրուած են նախադուռ մը, քուր պ. Զօպանեան վերլուծած է հայ ցեղին պատմական գերին նշանակութիւնը, եւ Յրանսայի արդի մեծագոյն գրագէտներէն մէկուն՝ Փոլ Ատանի՝ կողմէ գրուած յառաջաբան մը, ուր այս հրատարակութեանց շարքին կարեւորութիւնը բացատրուած է եւ այս հատորին մէջ երևան եկող բանաստեղծութեանց յատուկ հրատարակութեան նշանակութիւնը :

Հատորը կը պարունակէ 200էն աւելի երգ, բաժնուած տասնմէկ մասերու, — սիրոյ երգեր, պարերգներ եւ տօնի երգեր, հարսնիքի երգեր, օրօրներ ու մանկական երգեր, երգիծական երգեր, մահու ողբեր, աղօթքներ եւ կրօնական քերթուածներ, պատմական երգեր եւ վրոյցներ, պանդուխտի երգեր, ազգային երգեր (Զէյթունի երգեր եւ ընդվզումի երգեր), այլեւ այլք : Հատորը կը պարունակէ նաեւ երեք պատկեր, — Հայ ազգի ան կենդանագիր մը՝ գիւղական զգեստով, Զէյթունցի կոռուղի մը պատկերը, եւ Մշոյ Ս. Կարապետ վանքին եկեղեցւոյն լուսանկարը :

«Անահիտ»ի յառաջիկայ թիւով պիտի հրատարակենք Փոլ Ատանի յառաջաբանին թարգմանութիւնը :

«Հայկական Մատենադարան»ի յաջորդ համարներուն մէջ եւրոպական հասարակութեան պիտի ծանօթացուին Քուչակ, Նարեկացի, Ծնորհալի, Նղիշէ, Սրովեան, Ալիշան, Պէշիկթաշլեան, Բաֆֆի, Դուրեան, Պարոնեան, եւն, բոլոր այն հայ գրագէտներն ու բանաստեղծները որ մեր ցեղին ինքնատիպ ու հզօր գեղեցկագիրական կարողութեանց ապացոյցը տուած են :

Մեր սրտագին շնորհակալութիւնները կը յայտնենք մեր այն հայրենակիցներուն որոնք այս շարքին հրատարակումն իրենց նիւթական աջակցութեամբ կարելի դարձուցին :

ԻՐԻՆՈՒԱՆ ԱՂՕՔ

Հասնանդագ, իրիկուան
Աղբարներու, ծառերու
Ու դարձող գուր կեռու
Բոժոժներու և այժմեան

Ինչպէս երգը դաշնադուր՝
Մաւաշիլ ու կրկնաշիլ
Ու, անձաւները անէր,
Տե՛ր, լեցրել ձայնիս տե՛ւր :

Զեփխոսն ու ճարին կէտ,
Թաւախախոսի անոնց պէս,
Խնկող անհէտ արահէտ

Ու փայլալոյզ գաղտնապէս,
Անցնող անհէտ դաշնակ
Ո՛վ Տե՛ր, երգերս ընէ :
Վ. ՏԻՐԱՆՆԱՆ

«ՊԱՏՄԱՊԻՐՔ ՀԱՅՈՑ»

ՀՐԱՏԱՐԱՍԿՈՒԹԵԱՆ ՍՍՍԻՆ

Հետեւեալ յայտարարութիւնը զոր պ. Մալխասեանց զրկած է հայ մամուլին, կը հաստատէ վերջնապէս թէ հայ պատմագիրներու քննական հրատարակութեան գեղեցիկ ծրագիրը, որուն իրականացումը ցանկացած էինք ատենամեծ խանդավառութեամբ, սկսած է արդէն մարմնաւորուիլ, հակառակ անիմաստ, կամ աւելի ձիշտ, իմաստակ խժբժանքներուն որով պ. Ահարոնեան ջանացած էր արգելք հանդիսանալ այդ ամէն տեսակէտով օգտակար եւ կարեւոր ձեռնարկին յաջողման : Պ. Ահարոնեան յայտարարած էր «Մշակ» ի մէջ հրատարակած իր մէկ ապշեցուցիչ յօդուածովը թէ հին պատմագիրներու գործեր հրատարակելու համար խոշոր գումար մը ծախսելը, իզուր մսխել էր այդ գումարը, եւ թէ Մեսրոպի յիշատակը տօնելու եւ միանգամայն այդ գումարը լաւագոյն կ'ըլլով գործածելու համար հարկաւոր էր արդի կեանքով զբաղող, այժմէութիւն ունեցող գործեր հրատարակել : ասի սխալ էր ամէն տեսակէտով : մեր պատմագիրներուն գործերը, որքան ալ հին ըլլան, միշտ այժմէութիւն ունին մեզի համար : մեր անցեալ պատմութեան ծանօթացմամբն էր մեր ներկան կազմուեցաւ ու անոր հետզհետէ աւելի լուրջ ուսումնասիրութեամբն է որ մեր ապագան պիտի շինուի : Որքան մեր երէկը լաւ ծանչնանք, այնքան լաւ պիտի կարենանք կառուցանել մեր վաղը : Պ. Մալխասեանցի ծրագիրը կը ձգտէր մեր անցեալը պատկերա-

ցրնող պատմական յիշատակարաններուն խրնամոտ տպագրութիւն մը տալ վերջապէս, իրաքանչիւրին ընկերացնելով լուսարանող, վերլուծող, մեկնող ուսումնասիրութիւն մը : յետէ Հայ ուրիշ բան պէտք չէր որ ընե՞ր այսպիսի ծրագրի մը հանդէպ բաց ի դայն ծափահարել եւ անոր յաջողմանն աջակցել : անոնք իսկ որ, պ. Ահարոնեանի պէս, կը նախընտրեն — եւ այդ նախընտրութիւնը հասկանալի է — դուռ այժմէական գրականութեան զարգացումը, կրնան այդ ճիւղին հետզհետէ աւելի լայն մշակման համար յղանալ «ուրիշ» ծրագիրներ, սարքել «ուրիշ» հանգանակութիւններ, ձեռնարկել «ուրիշ» հրատարակութեանց շարքեր, առանց Մալխասեանի մը յղացած ինքնին շատ օգտակար եւ գեղեցիկ ծրագրին իրականացումը խափանել ձգտելու : Շատ ուրախ ենք անսնելով որ պ. Մալխասեան(1) ունեցած է հարկաւոր կորովն ու հաստատամտութիւնը՝ ամէն արգելք, ամէն խժբժանք ոտնակոխ ընելով իր ծրագրին իրականացման գործը անյողորդ յստաջ տանելու : Այն բանասէրները որոնց աջակցութիւնը ապահոված է պ. Մալխասեան, եւ որոնց միացած կը փափաքէինք տեսնել Հ. Տաշեանը, Հ. Ս. Պարոնեանը եւ պ. Մեյնէն ու Փառնակը, — ամէն ձեռնհասութիւն ունին այդ մեծ ու գոգուար ծրագրին յաջողապէս իրագործելու համար. կը շնորհաւորենք պ. Մալխասեանը եւ կը մաղթենք որ լիովին ի գլուխ հանէ գործը զոր ձեռնարկած է :

1. Ի յիշատակ Հայոց Գրերի Գիւտի 1500-ամեակին, որ լրանալու է 1904 թուին, մենք ձեռնարկում ենք հրատարակելու Հայոց հին պատմագիրները լիակատար ժողովածուն՝ «Պատմագիրք Հայոց» ընդհանուր վերնագրով, նուիրուած Հայոց գրերի հնարողի, Ս. ՄԵՍՐՈՊ. ՄԱՇԹՈՅԻ ԱՆՈՒԱՆ :

2. Պատմագիրքը բովանդակելու է հետեւեալ հայ պատմագիրների լիակատար բնագիրները՝ Ժամանակագրական կարգով. — Կորիւն, Ագաթանգեղոս, Փաւստոս, Եղիշէ, Ղազար Փարպեցի, Մովսէս Խորենացի, Սեբէոս, Յովհան Մամիկոնեան (Զենոբ Գլակ), Ղեւոնդ երէց, Թովմայ Արծրունի, Յովհաննէս կաթողիկոս, Ուխտանէս, Մեսրոպ երէց, Ստեփանոս Ասողիկ, Արիստակէս Լաստիվերտացի, Ներսէս Ենոքիալի (Ողբ Եղեսիոյ), Կիրակոս

(1) «Մշակ»-ի մէջ պ. Մալխասեանի հրատարակած առաջին յօդուած-յայտարարութեան մենք այնպէս հետեւեցուցած էինք թէ այս գաղափարին յղացողը «Մշակ»-ի խմբագրապետ պ. Բալանթարն է, այժմ կը ճշգուծ թէ գաղափարին յղացողը պ. Մալխասեանն է եղեր. tant mieux պ. Մալխասեանին համար :

Գանձակեցի, Մովսէս Կաղանկատուացի, Սամուէլ Անեցի, Վարդան Բարձրբերդցի, Մատթէոս Ուռնայեցի, Մխիթար Անեցի, Մաղաքիա արեղա, Սմբատ Գունդրատար, Մխիթար Այրիվանեցի, Ստեփանոս Օրբէլեան, Հեթում պատմիչ, Աբուսալ, Գրիգոր Խլաթեցի, Թովմայ Մեծոփեցի, Մինաս վարդապետ Համդեցի, Յովհաննէս աւագերէց Կամինեցոյ, Առաքել Դաւրիժեցի, Զաքարիա սարկաւազ, Աւգոստինոս Բաջեցի, Յսայր Հասան-Ջալալեան, Պետրոս զի Գիլանենց, Դաւիթ քէզ (Ստ. վ. Շահումեան), Աբրահամ Կրետացի, Սիմէոն Կաթողիկոս (Ջամբո), Զաքարիա Ապուլեցի, Թովմաս Խոջամալեան, Ժամանակագրութիւն («Մանանայ»ից), Յովհաննիսիկ վարդապետ, Սիմէոն Ապարանցի (եւ ձեռագիրներէց) Վահրամ բարունի, Մարտիրոս Երզնկացի, Երեմիա Չէլչպի, Մաղաքիա Ճէվահիրճեան, Աւետիք երէց Ղափանցի:—Գուցէ եւ ուրիշ հեղինակներ՝ որոնք կարող են յայտնուել հրատարակութեան ընթացքում:

3. Հրատարակութիւնը պէտք է լինի ընտիր՝ ներքուստ եւ արտաքուստ: Հեղինակները կբաղդատուին Ս. Էջմիածնի Մատենադարանի ձեռագիրների հետ, որի համար ստացուած է վեհափառ Կաթողիկոսի բարեհաճ թոյլտուութիւնը) եւ կտպագրուին ձեռագիրների լիակատար վարիանսներով՝ ամենայն հաւատարմութեամբ: Բացի սրանից՝ կուղղուին նրանց մէջ սպրդած աղաւաղութիւնները որոնք նկատուած են բանասիրական քննադատութեան կողմից:—Իւրաքանչիւր հեղինակից առաջ կը զրուին հակիրճ եւ ստոյգ տեղեկութիւններ՝ վերաբերեալ նրա անձին եւ նրա աշխատութեան տպագրութեանը, բաղդատուած ձեռագիրներին եւ այլն: Իսկ իւրաքանչիւր հեղինակից յետոյ կգետեղուի մանրամասն եւ ճիշտ ցուցակ նրա պատմութեան մէջ գործածուած յատուկ անունները:

4. Ամէն մի հեղինակ լոյս կտեսնէ առանձին, իւր յատուկ թուահամարով, այն կերպով որ իւրաքանչիւրը իւր թուահամարով զետեղելով՝ ամբողջ հրատարակութիւնը կազմէ հինգ մեծագիր հատոր, ամէն մէկը բաղկոցած մօտ 1000 երկօրինակ երեսներից:

2. Հրատարակութեան աշխատակցել յանձն են առել—Գարեգին վ. Յովսէփեան, Կարապետ վ. Տէր-Մկրտչեան, Սահակ վ. Ամատունի, Մեսրոպ եւ Նէյրազ արեղաներ, միաբան

Գալուստ Տէր-Մկրտչեան, պ. պ. Արեղեան Մ., Կանայեան Ստ., Կոստանեան Կար., Մալխասեան Ստ., Մանանդեան Յակ., Յարութիւնեան Սէթ.: Հրատարակուած է նորայր իրզանդացի: Երբ հարկը պահանջէ՝ կխնդրուի եւ ուրիշ մասնագէտների աշխատակցութիւնը:—Գործը ընդհանուր խմբագրութիւնը եւ տպագրութեան հսկողութիւնն ստանձնել է Ստ. Մալխասեանց:

6. Հրատարակութեան ամբողջ ծախսը—թէ՛ տպագրութիւնը եւ թէ՛ աշխատակիցների վարձատրութիւնը—հաշուուած է մօտաւորապէս 20,000 ռուբլի:

7. Ծախսը ծածկելուց յետոյ՝ հրատարակութիւնից մնալիք բոլոր արդիւնքը, զբամով կամ զբոքով, կյատկացնուի տպագրելու երկու Յաւելուած հատոր, որոնց առաջինը մէջ կմտնեն օտարազգի պատմագիրներ հին հայերէն թարգմանութեամբ, (Լաբուրնայ, Եւսեբիոս Կեսարացու ժամանակագրութիւն, Սոկրատ, Միքայէլ Ասորի, եւ այլն), իսկ երկրորդը մէջ՝ ընտիր հայ հեղինակներ՝ ոչ-պատմական բովանդակութեամբ, (Եգնիկ, Անանիա Շիրազկացի, Մխիթար Գօշ, Կր. Մագիստրոս եւ այլն): Այնուհետեւ բոլոր հրատարակութիւնը—թէ՛ բուն Պատմագիրքը եւ թէ՛ Յաւելուած հատորները, — կդառնայ սեփականութիւն Ս. Էջմիածնի Մատենադարանի, որի արդիւնքով հետզհետէ կտպագրուին այդ մատենադարանի անտիկ նիւթերը:

8. Ամէն մի նուիրատուութիւն, պայմանաւոր թէ անպայման, կյիշուի հրատարակութեան ընթացքում, եւ հրատարակութիւնը վերջանալուց յետոյ կգրուի նուիրատուների լիակատար ցուցակը:

9. Հրատարակութեան իւրիւր եւ մուտքի մասին պարբերաբար հաշիւ կտրուի, եւ հրատարակութեան վերջում կտպուի մանրամասն հաշիւ:

10. Հրատարակութիւնն սկսուելու է 1903 ին եւ վերջանալու է մօտաւորապէս հինգ տարուայ ընթացքում:

11. Հրատարակիչներից մէկի հեռանալու դէպքում՝ մնացած երկուսը հրաւիրում են երրորդ անդամ՝ հաւասար իրաւունքներով:

12. Թէ՛ նուէրներ ուղարկելու եւ թէ՛ ուրիշ տեղեկութիւնների համար գիմնու է խըմբագրին—Ստ. Մալխասեանին:

Tiflis (Caucase), Séminaire Arménien Nersissian, Stépan Malchassian:

Հրատարակիչներ — ԳԱՐԵԳԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՅՈՎՍԵՓԵԱՆ, ՄԻԱԲԱՆ ԳԱԼՈՒՍՏ ՏԵՐ ՄԿՐՏՉԵԱՆ (Էջմիածնում), ՍՏԵՓԱՆ ՄԱԼՔԱՍՅԱՆ (Թիֆլիս):

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15Ի ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ

Փետ 15ի իրիկունը էնժէնիէօր Սիվիլի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ «Հայկական արուեստի երեկոյթը», որուն իրենց հովանաւորութիւնը շնորհած էին Փրանսական Ակադեմիոյ անդամ եւ Քոլէժի սր Պրանսի անօրէն կասթոն Փարիս (որուն անակնկալ մահը կ'ողբայ այս վայրկեանիս մտաւորական աշխարհը), Վինսան տիէնտի եւ Պուրկո Տիւքիւարէ մեծանուն երաժիշտները եւ ծանօթ հայագէտ Միլիտի : Վեց հարիւր հոգիի մօտ բազմութիւն մը, մեծ մասամբ Փրանսացիներէ կազմուած, խոնուած էր Ռիւ Պլանշի շքեղ սրահը, եւ երեկոյթը անցաւ մէկ ծայրէն միւսը ամենաջերմ ոգեւորութեամբ :

Հանդիսականներուն մէջ կը գտնուէին բազմաթիւ գրական, դեղարուեստական եւ գիտական անձնաւորութիւններ, Փասթէօրեան Հաստատութեան գիտուններէն՝ Տր. Նիքոլ. Տր. Պորէլ, Տր. Մենիլ, Տր. Մորաքս, Վալէրի-Րատո գրագէտը եւ իր կինը (դուտը անմահ Փասթէօրի), Փիէր Քիլիար, մեծանուն պարսկագէտ փրոֆ. Հիւար, եւն. եւն. :

Պ. Չօպանեան կարգաց ուսումնասիրութիւն մը «հայ աշուղներու բանաստեղծութեան» վրայ : Նախ բացատրեց քանի մը տարիէ ի վեր եւրոպարնակ Հայերու կողմէ կազմակերպուած հայ արուեստի երեկոյթներուն նպատակը : Եւրոպացի հայասէրները մեծ մասամբ, ըսաւ, հայ ժողովուրդը իր դժբաղդութիւնովը կը ճանչնան միայն եւ արգահատական համակրութիւն մը ցոյց կուտան անոր. ես գիտեմ Հայեր որոնք կը տառապին այդ զուտ մարգասիւրական հետաքրքրութենէն որ ցոյց կը տրուի իրենց եւ որոնք կը մտածեն թէ հայ ցեղը արժանի պիտի ըլլար ջնջուելու՝ եթէ իր դժբաղդութենէն ուրիշ ո եւ է բան չունենար զինքը շահեկան կացուցանող . այդ Հայերը համոզուած են թէ իրենց ժողովուրդը ըստորնացուցիչ գթութենէ մը աւելիին արժանի է համոզուած են թէ իրենց դատը ուրիշ գոյնով մը պիտի նկատուի եւրոպացուց կողմէ, իր կարեւորութիւնն ու նշանակութիւնը համամարդկային տեսակէտով աւելի յստակօրէն պիտի ըմբռնուի, եթէ քաղաքակիրթ աշխարհը ծանօթանայ հայ ցեղին պատմական գերին ու մտաւոր գործունէութեանը : Ատոր համար է այդ Հայերը Փարիզի մէջ, ինչպէս եւ Եւրոպայի

ուրիշ մայրաքաղաքներուն մէջ, քանի մը տարիներէ ի վեր ձեռնարկած են հայկական քաղաքակիրթութեան մը գոյութիւնը ապացուցանել հայ արուեստի երեկոյթներով, հայ գրականութիւնն ու պատմութիւնը ծանօթացնող գրքերով ու բանաստեղծութիւններով : »

Հայ արուեստին, հայ գեղեցկագիտութեան յատկանշական գծերն ի վեր հանելէ յետոյ, պ. Չօպանեան անցաւ խօսելու հայ գրականութեան մասին, ու մասնաւորապէս հայ աշուղներու բանաստեղծութեան վրայ .

«Հայ գրականութիւնէն ուրիշ բան չեն ճանչնար եւրոպայի մէջ, եւ այն ալ արեւելագէտներու սահմանափակ շրջանի մը մէջ, բայց եթէ դասական հայերէնով գրուած քանի մը պատմական ու աստուածաբանական հին գրքեր, եւ կը կարծեն թէ հայ գրականութիւնը չոր ու միօրինակ գրականութիւն մըն է, ամբողջովին բազկացած ժամանակագրական եւ կրօնական գործերէ, ո եւ է բանաստեղծութենէ ու ինքնատպութենէ զուրկ . եւրոպացի արեւելագէտներու աշխարհին մէջ այս կարծիքը կազմուած է անոր համար որ Եւրոպայի մէջ դասական հայերէնն ու այդ լեզուով գոյութիւն ունեցող գրականութիւնն է որ կը ճանչնան ու կ'ուսումնասիրեն ընդհանրապէս, եւ այդ գրականութիւնը, ինչպէս եւ բիւզանդական ու ասորական գրականութիւնները, ամէն բանէ առաջ պատմական ու կրօնական է, — թէ եւ այդ ալ դասական գրականութեան համար անարդար է ըսել թէ զուրկ է բանաստեղծութենէ եւ ինքնատպութենէ . հայ պատմագիրներէն ոմանք ճշմարիտ քերթողներ են, ինչպէս Եղիշէ որուն «Վարդանանց պատմութիւն»ը տեսակ մը միտաբանական դիւցազնագութիւն է, կամ Լաստիվերտացի, որուն «Քրօնիկ»ին լայն ողբին մէջ Երեմիայի շունչը կը վերապրի . Գրիգոր Նարեկացիի ազօթքները ամենէն բարձր հրաշակերաններէն մին են զոր քրիստոնէական բանաստեղծութիւնն արտադրած ըլլայ աշխարհի մէջ . Շնորհալիի շարականներէն ոմանց մէջ հրեշտակային շեշտեր կը հնչեն . Լամբրոնացիի քարոզները Ոսկեբերանի գեղեցկագոյն քարոզներուն կը հաւասարին : Բայց բուն անարդարութիւնը կը կայանայ կարծելու մէջ թէ հայ դասական գրականութիւնը Հայոց բովանդակ գրականութիւնն է . այդ քրիստոնէական գրականութենէն առաջ, Հայերը ունեցած են հեթանոսական բանաստեղծութիւն մը, որմէ

քանի մը սակաւաթիւ հատուածներ կը մնան զժբազդաբար, եւ որ դիւցազնական ու համաստուածեան ներշնչմամբ մը համակ կը թըրթըռար: Իսկ այսօր, գրեթէ դարէ մը ի վեր, Հայերբ ունին ամբողջ նոր գրականութիւն մը արդի հայերէնով, գրականութիւն մը որ, հիմնուած ըլլալով կրօնական կապանքներէ ազատ ու գրեթէ բոլորն ալ եւրոպական համալսարաններու մէջ ուսում ստացած գրագէտներու ձեռքով, բացարձակապէս տղատ է ոգով եւ բողոքական գրականութեանց գլխաւոր բարոյական ու գեղեցկազիտական ձգտումները, իր խորքին մէջ պահպանելով հանդերձ զուտ հայկական գրոշմ մը: . . . Վերջապէս, այս դասական ու նոր գրականութիւններէն դուրս, ամբողջ գրականութիւն մըն ալ կայ՝ «միջին» հայերէնով, որ ժԲ դարէն իսկ սկսած է ծագելիլ եւ շարունակած է զարդանալ, զասական գրականութեան հետ զուգահեռաբար, յետոյ՝ հետդիտէ տարածուելով ու արեւմտեան դասական լով՝ իկած յանդած է արդի գրականութեան որուն ծնուցիչ սատարներէն մին է կազմած, այն է աշուղներու գրականութիւնը, որ աշխարհային զգացմանց ազատ երգը լսելի է ըրած՝ մինչ եկեղեցական մատենադիրները գրականութիւնը զուտ կրօնական սահմանի մէջ կը պահէին. այդ աշուղներու գրականութիւնը հայ մտքին ամենէն ինքնատիպ, ամենէն կենդանի ու գեղեցիկ արտադրութիւնն է՝ գրական ոլորտին մէջ. . .»

Պ. Զօպանեան ընդլայնեց այս տեսութիւնը, յետոյ կարգաց կտորներ նահապետ Գուշակէն ու ժողովրդական անանուն բանաստեղծութիւններէ:

Պ. Ռամօ արտասանեց վեց ժողովրդական բանաստեղծութիւններ, — սիրոյ երգեր: Տիկին Սըկոն-Վէպեր արտասանեց Պէշիկթաշթաշիկանի «Դիւցազունք Հայոց» քերթուածը («Ժամ էր պարապոյ խաղաղական եւ յանկուցիչ . . .»): հայ քերթութեան այդ նմուշներն սքանչազ փան բուն ծափերով ընդունուեցան:

Պ. Օպրի կարգաց հմտալից բանաստեղծութիւն մը Հայոց երաժշտութեան մասին, ցոյց տալէ յետոյ այն չափը որով Հայոց կրօնական երաժշտութիւնը աղղուած էր բիւզանդական երաժշտութենէն՝ պահելով հանդերձ ինքնազրոշմ նկարագիր մը, բացառեց այդ հին երաժշտ-

տութեան հիմնական տարրերութիւնները եւրոպական արդի երաժշտութենէն: Խօսեցաւ հայկական ձայնագրութեան վրայ, յիշեց Պապա Համբարձումի ձեռքով այդ ձայնագրութեան վերակազմութիւնը: Յետոյ, «Աէն ժերդէի երգիչներ»էն խուսք մը երգեց եկեղեցական քանի մը երգեր, զոր ձայնագրած էր պ. Յակոբեան, նախկին զպրպետ Գառնիջոյի եկեղեցոյն, եւ Պապա Համբարձումի զպրոցին հետեւող. երգուած կտորներն էին «Յիշեսցուք ի գիշերի զանուն քո տէր»ը, «Առաւօտ լուսոյն», «Սորհուրդ մեծ»ը, «Լոյս արարիչ լուսոյն», «Տարածեալ»ը, «Գովեա Երուսաղէմ»ը, «Սուրբ Աստուած»ը, «Տէր Ողորմես»ն, «Քրիստոս պատարաղեալ»ը. այս կտորներուն բառերը ֆրանսերէնի թարգմանուած էին պ. պ. Սպրիլի եւ Զօպանեանի ձեռքով: Այդ կտորներէն ոմանք, փոքր տետրակի մը մէջ տպուած, ծախուեցան երեկոյթին մէջ, յայտագրին հետ, ի նպատ որբախնամ գործին: Պ. Յակոբեան երգեց իբր մեներգ «Ով զարմանալին»:

Յետոյ «Աէն-ժերդէի երգիչները» երգեցին հայկական ժողովրդական երգեր զոր կովկասի գիւղերուն մէջ վերջերս ի գիր առած է պ. Պ. Պոյաճեան, ոուսահայ համակրելի երիտասարդ երգիչ մը՝ իր արուեստին մէջ կատարելագործուելու համար Փարիզ եկած: Երգուած կտորներն էին «Հապրպան» պարերգը (խումբերգ), «Ճան կիւլիւմ» (պ. Պոյաճեան), «Գնաց աշուն եկաւ գարուն» (Օր. Մարթ Լըկրան, պ. Պոյաճեան եւ խումբը), «Ահա եկաւ բարի գարուն» (Օր. Մարթ Լըկրան), «Թող բիթուլ չերգէ Մշոյ գաշտերում» (պ. Պոյաճեան), Բերդիցը զուրս ելայ» (պ. Պոյաճեան):

Իր բանաստեղծութեան մէջ պ. Օպրի քանի մը բառով յիշեց իր ուղեւորութիւնը արեւելեան Հայաստանի մէջ, իր ապաւորութիւնները էջմիածնէն ու Անիի վեհաշուք աւերակներէն. այդ միջոցին Անիի ճարտարապետական նշխարներուն պատկերները ցոյց տրուեցան մոզական լապտերի միջոցով, ու Օր. Մարթ Լըկրան երգեց «Անի քաղաք նստեր կուլայ», ամենախորին յուզում յառաջ բերելով: Ժողովրդական երգերու խօսքերը ֆրանսերէնի թարգմանուած էին պ. Զօպանեանի ձեռքով:

Պ. Պոյաճեան պիտի հրատարակէ ի մօտոյ իր հաւաքած ժողովրդական երգերը:

Երեկոյթին հասոյթը եղած է 1767 ֆր. 10 ս.

ծախքերը հաշուելով՝ զուտ շահ մնացած է 891 ֆր. 5 ս : Վոամշապուհ քահանան վերջերս ստացած ըլլալով նամակ մը Շապին-Քարահիսարի պարոնցին հոգաբարձութենէն որ օգնութիւն կը հայցէր այդ քաղաքին որք ու ազքատ տղոց համար. կազմակերպիչ մասնախումբը՝ ընդունելով Վոամշապուհ քահանային առաջարկութիւնը՝ որոշեց այդ գումարը զըրկիլ Շապին-Քարահիսարի որք ու ազքատ տղոց, ու գումարը զըրկուեցաւ իսկոյն՝ Վոամշապուհ քահանային ձեռքով՝ որոշուած տեղը : Վոամշապուհ քահանան եւ այն քանի մը փարիզաբնակ վաճառականներն ու տիկիներն որք որոնք անգամակցելով կազմակերպիչ մասնախումբին, ամենամեծ անձնութիւններու աջակցեցան երեկոյթին նւթական յաջողութեանը, արժանի են գովեստի եւ շնորհակալութեան :

Փարիզեան քանի մը թերթեր համակրական տողերով յիշատակած էին այս երեկոյթը : «Լ'Էօրոփէէն» կը գրէր իր փետ. 21 թիւին մէջ.

«Անցեալ կիրակի Արեւելքի կեղեքեալներուն ի նպաստ Շաթօ տ'Օի թատրոնին մէջ կատարուած մեծաշուք ցոյցին աւարտումէն քիչ յետոյ, ուրիշ հաւաքում մը, աւելի մտերմական, տեղի ունեցաւ Ռիւ Պլանշի էնժէնիօր-Սիվիլի սրահին մէջ : Հայ արուեստի երեկոյթ մըն էր ի նպաստ Հայաստանի որբերուն, որ մեզի առիթ տուաւ ծափահարել երաժշտութիւնն ու գրականութիւնը այդ երկրին զոր Եւրոպայի մէջ իր դժբաղդութիւններովը միայն կը ճանչնան :

«Պ. Արշակ Զօպանեան, տնօրէն «Անահիս» հանդէսին, շատ ծափահարուած բանախօսութիւն մը կարդաց հայ աշուղներուն վրայ, որոնց քերթուածներէն մէկ քանին՝ շատ գեղեցիկ իրենց արեւելեան հեշտականութեան մէջ՝ Տիկին Սըկոն-Վէպերի եւ պ. Ռամօի կողմէ արտասանուեցան : Բայց երեկոյթին ամենէն շահնկան մասը թերեւս կը կայանար հայ եկեղեցական ու ժողովրդական երգերուն մէջ զոր երգեցին Սէն Ժերվէի երգիչները եւ զոր մեկնաբանեց քանի մը խօսքով պ. Փիէր Օպրի : Ներկաները մեծ ուշադրութեամբ ունկնդրեցին այդ մեկնադձիկ ու գողար մեղտիները, մերթքիչ մը միօրինակ, բայց շատ բանաստեղծական թարմութեամբ մը սողորուն : »

ՀԱՅՍՍԻՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԵՒ ՌՊԱՅԻ ՄԷՋ
ԵՒ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Մեղի համար անհունապէս հաճելի է նկատել որ հայասիրական շարժումը Եւրոպայի մէջ կը սկսի առնել այն ձեւը որուն մէջ դայն միլա ուղած ենք մտած տեսնել եւ որուն մէջ դայն մայցնելու ջանադիր եղած ենք առաջին օրէն : այսինքն թէ, մեր Եւրոպայի բարեկամները կը սկսին նշմարել որ հայ ազգը միմիայն ջարդուած, հալածուած, դժբաղդ ըլլալուն համար չէ որ շահեկան է, այլ թէ ամէն բանէ առաջ ան շահեկան է որովհետեւ քաղաքակրթական ուժ մը կը ներկայացնէ : ուրախ ենք տեսնելով որ Եւրոպայի հայ ուսանողութիւնը շատ փայլուն եւ շատ արդիւնաւոր գործունէութեան մը ձեռնարկած է այս ուղղութեամբ երկու տարիէ ի վեր, եւ մեծապէս կը նպաստէ Եւրոպայի հայասիրական շարժման այս նոր փուլին սարածման Անցեալ տարի, Փարիզի մէջ դի ունեցած հայկական արուեստի երեկոյթէն քանի մը շաբաթ յետոյ, նոյն ծրագրով երեկոյթ մը տեղի կ'ունենար Պե լինի մէջ, կազմակերպուած՝ հայ ուսանողական միութեան ձեռքով, եւ որուն մէջ գերմանացի մեծանուն անձնաւորութիւններ, Տր. Հարնաք, Տր. Ռորպախ եւ Տր. Լեփսիուս, կը խօսէին Հայոց եկեղեցոյն, արդի կեանքին ու դրականութեան վերայ : յետոյ կ'արտասանուէին հայկական քերթուածներ ու կ'երգուէին հայկական երգեր : Այս տարի, Պերլինի մէջ դարձեալ տեղի ունեցած է նմանօրինակ երեկոյթ մը, կազմակերպուած՝ հայ ուսանողներու ձեռքով, եւ որուն մէջ հուշակաւոր տանիմարքացի քննադատ Գէորգ Պրանսէս հմտալից եւ յուզիչ բանախօսութիւն մ'արտասաներ է հայկական խնդրոյն վրայ : Հայաստանի մէջ կատարուած վայրագութիւնները կորովի շեշտերով պատկերացնելէ յետոյ, բանախօսը ուրուազծեր է հայ ցեղին կատարած քաղաքակրթական դարաւոր գերին պատմութիւնը եւ յայտարարեր է թէ այդ ցեղը արժանի է ոչ թէ միայն ցաւակցութեան այլ եւ յարգանքի : Հայ ուսանողները մտադիր են գերմանական ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ նմանօրինակ երեկոյթներ սարքել : Վերջապէս, Տր. Բ. Սայաթեան, ձեռներէց եւ ուշիմ երիտասարդ հայ գործիչ մը, որ քանի մը տարիէ ի վեր դնահատելի ծառայութիւններ կը մատուցանէ հայ դատին եւ հայ բանասիրութեան, կը ծանուցանէ թէ գերմանացի նշանաւոր անձնաւորութեանց աջակ-

ցութեամբն պիտի կազմակերպէ, 1903 թ ա. մասը. հայկական ցուցահանդէս մը Պերլինի մէջ, շատ զեղեցիկ դադափար մը որուն կը մազթենք լիակատար յաջողութիւն: Ահա այդ ծրագիրը, այնպէս ինչպէս մանրամասնուած է ան շրջաբերականի մը մէջ զոր պ. Սալաթ-եանց ղրկած է հայ մամուլին:

«Մեր ձեռնարկը ուր է քաղաքական գոյն պիտի չունենայ: Մեր նպատակն է գերմանական հասարակութեան ծանօթացնել, Գերմանիոյ մայրաքաղաքին մէջ, հայ ժողովուրդին հին ու նոր քաղաքակրթութիւնը, անոր մտաւորական ու նիւթական արտադրութեանց ընդ հանուր պատկերը ներկայացնել: Կ'ուզենք մզել գերմանացի գիտունները աւելի յաջողութեամբ ուսումնասիրելու Հայոց լեզուն ու պատմութիւնը եւ մեզի աւելի յստակ գաղափար մը տալու հայ ցեղին մասին: Մեր միակ բաղձանքն է խաղաղական միջոցներով ծառայութիւն մատուցանել մեր ժողովուրդին, ճիշդ մարտութիւնը ճանչցնելով Հայաստանի եւ Հայոց նկատմամբ: Մեր ժողովուրդին աշխատութեան պատուղները եւ անոր մտաւորական գործունէութեան արդիւնքները՝ իր պատմութեան սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը, պիտի նը պատեն գերմանական ու եւրոպական հասարակութիւնը համոզելու թէ Հայերը խաղաղասէր, զարգացեալ եւ քաղաքակրթական շատ բարձր աստիճանի մը հասնելու կարող ցեղ մըն են:

«Ահա այս ծրագրուած ցուցահանդէսին բաժինները:

«Քերթեր. — հանքային նիւթեր եւ մետաղներ. նափթ. բամպակ. բժուրգ. մետաքս. գինի եւ ուրիշ ըմպելիքներ, չոր պտուղներ. կաթնեղէններ. ձուկեր:

«Արուեստներ եւ արհեստներ. — ասղնագործութիւն. հիւսուածք (գորգ. եւայլն), ուկերչութիւն:

«Հին ու նոր գեղարուեստ. — ճարտարապետութիւն եւ քանդակագործութիւն. մոզաիք. նկարչութիւն:

«Մեղաբանութիւն. — ժողովրդային կեանք, գործունէութիւն. ընկարան. հագուստներ. մտաւորական կեանք (զրոյցներ, հեքիաթներ, երգեր, եւայլն):

«Հնութիւններ. շրամներ, կնիքներ, եւայլն:

«Գրականութիւն եւ պարբերական մամուլ:

«Թատրոն (ներկայացումներով) մտաղբը ենք հրաւիրել նշանուոր գիտուններ եւ ուղեւորներ՝ ցուցահանդէսի միջոցին Հայոց մասին շարք մը բանախօսութիւններ ընելու կերպորական պատկերացուցութիւններով:

«Նուիրատութիւնները ղրկել՝
Deutsche Bank (Behrenstrasse), M. le Dr. P. Rohrbaeh et M. le Dr. B. Khalatiantz. նամակ եւն ղրկել՝ MM. B. Khalatiantz et N. Finck, 94 Kantstrasse,
BERLIN, (Allemagne)

Պարբերաբար մեր հաշիւները պիտի հրատարակենք հայկական մամուլին մէջ: »

ՄԿԻՐՏԻՉ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԻ
ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ

Մկրտիչ Պէշիկթաշիւեանի անունը ծանօթ եւ սիրելի է ամէն Հայու, բայց անոր կեանքը, քացի քանի մը դժերէ, ցարդ բոլորովին անծանօթ է միացած բոլոր Հայոց. իր գործերն ալ հասարակութեան շատ փոքր մէկ մասին ծանօթ են այժմ, բաց ի իր մէկ քանի ազգային երգերէն որոնք երգարաններու միջոցաւ միշտ տարածուած կը մնան ժողովրդին բոլոր խաւերուն մէջ. Պէշիկթաշիւեանի գործերն ամփոփող հատորը շատոնց ի վեր սպասած է:

Կարելոր պակաս մը լրացնելու նպատակով է որ ձեռնարկեցինք ուրեմն հրատարակել Պէշիկթաշիւեանի կենսագրութիւնը որուն համար հաւաքած ենք բազմաթիւ տեղեկութիւններ, ինչպէս եւ իր քերթուածները. ճառերն ու թատերգութիւնները երկրորդ սպագրութեամբ մը ի լոյս ընծայել:

Այս հրատարակութիւնը պիտի բաղկանայ երեք հատորէ. 1. կ'նսագրութիւնը, 2. քերթուածներ ու ճառերն: 3. թատերգութիւնները: Քերթուածներու հատորին մէջ, գրաբար լեզուով գրուած բանաստեղծութեանց կից՝ պիտի հրատարակենք նաեւ աշխարհարար թարգմանութիւնը, մատչելի դարձնելու համար մեր ժողովրդին Պէշիկթաշիւեանի այդ էջերը, որոնք թերեւ իր գործին գեղեցկագոյններն են եւ լեզուին պատճառով շատ քիչ ծանօթ են հասարակութեան:

Բաժանորդագրութիւն բաղած ենք առաջին երկու հատորներուն համար, Երկու հատորը մէկէն ԵՐՆՔ Ֆրանք: Հրատարակութեանէն յետոյ, երկու հատորը պիտի արժեն չորս ֆրանք: Թատերգութիւններուն հատորին համար, յետոյ պիտի բանանք առանձին բաժանորդագրութիւն:

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15 Ի ՄԻԹԻՆԿԸ

Փետրուար 15 ի կիրակի օրը Շաթո-տ'Օի թատրոնի մէջ տեղի ունեցաւ , ի ներկայութեան չորս հազարի մօտ հանդիսականներու , հոյակապ միթինկ մը , ի նպաստ Հայաստանի եւ Մակեդոնիոյ կեղեքեալներուն , եւ որուն մէջ իօսք առին Ֆրանսական ամենէն հակընդդէմ կուսակցութեանց է՛ն հոյակաւոր ներկայացուցիչները , մարդասիրական հարցի մը օգնելու համար ամէն ներքին վէճ մոռնալով ձեռք ձեռքի տուած : Միթինկին կազմակերպիչ մասնախմբին նախագահն էր պառոն տ'էսթուրնել տը Բոնսթան , դեր-նախագահ՝ պ . պ . Յրանսի տը Փրեսանսէ եւ Տընի Բոչէն , քարտուղար՝ պ . Լիւտովիք տը Բոնսթանսոն :

Պ . պ . տ'էսթուրնէլ աբ Բոնսթան , Տընի Բոչէն , Փրեսանսէ , Ժորէս եւ Լըրոլ արտասանեցին բանախօսութիւններ հայկական եւ մակեդոնական հարցերուն մասին , եւ պ . Անաթոլ Լըրուա-Պոլիէօ առաջարկեց օրակարգ մը որ միաձայն հաւանութեամբ քուէարկուեցաւ ներկաներէն : Պ . տ'էսթուրնէլ տը Բոնսթան բացարեց , հակիրճ ու կորովի ճառով մը , միթինկին նպատակը , որ էր ամեն բանին առաջ՝ ապացուցանել յայս բովանդակ աշխարհի ինչպէս եւ յայս Սուլթանին , թէ կուսակցական բոլոր վէճերը խիղճ ունեցող մարդիկը չեն կրնան արգիլել տաճկական հրեշտային բեթիմին բարձումը եւ Պերլինի դաշնագրին ամբողջական ու լուրջ գործադրութիւնը պահանջելու մէջ բաձարձակապէս համաձայն ըլլալէ :

Սրամիտ ու աւելնող բանախօսութեամբ մը , պ . Տընի Բոչէն վերապակերացուց հայկական ջարդերուն անարդարանալի , անբարոնելի հըրէշութիւնը , խարանեց պաշտօնական Եւրոպայի անշարժութիւնը եւ աւարտեց յոյս յայտնելով որ հայկական ինչպէս մակեդոնական նահանգներու մէջ հուսկ ու բնին Եւրոպա պիտի չնջէր բարբարոսութեան տիրապետութիւնը եւ քաղաքակրթութեան պահանջներուն գոհացում տար :

Պ . Տ . տը Փրէսանսէի բանախօսութիւնը գլուխ գործոց մըն էր քաղաքական յոտակ ու խորունկ ըմբռնողութեան՝ անսահման հմտութեան մը վրայ հիմնուած ու միանդամայն ազնիւ ու վեհանձն սրտի մը ճանաչումով լուսաւորուած : Մակեդոնական հարցին ծայրայեղ կնճռոտութիւնը զմայլելի պայծառութեամբ մը պարզելէ յետոյ , Փրէսանսէ յայտարարեց թէ հարցի մը կնճռոտութիւնը երբեք պատճառ մը չէ որ անլուծելի նկատեն զայն ,

կըր այդ հարցը ամբողջ ժողովրդի մը ճակատագիրը վճռելու մէջ կը կայանայ , եւ բացարեց , շատ հզօր տրամաբանութեամբ մը , թէ մակեդոնական խնդիրը միայնակ լուծելը սխալ մը եւ ոճիր մը պիտի ըլլար , եւ թէ որպէսզի եւրոպական խղաղութիւնը լրջօրէն հաստատուի ու արեւելեան խնդիրն իր վտանգաւոր հանգամանքը կորսնցնէ , հարկաւոր էր որ արամատապէս լուծուէին մակեդոնական եւ հայկական հարցերը՝ որոնք համանման պատճառներու արդիւնքն են եւ համանման դարման կը պահանջեն :

Պ . Ժորէս յայտարարեց թէ Մակեդոնիոյ կամ Հայաստանի մէջ բարենորոգմանց հաստատումը պահանջող Եւրոպացիները թուրք ժողովրդին դէմ չէ որ կը կռուին , այլ Սուլթանական բեթիմին՝ դէմ , կրօնական պատերազմ մը չէ որ կ'ուզեն յարուցանել , այլ մարդկային չիրաւանց բանաբարումը կ'ուզեն արգիլել այլեւս , ու հրաւիրեց Ֆրանսական կառավարութիւնը որ կեղեքեալ ժողովուրդներու դատը լուծելու համար ի գործ դնէ այն բուռն միջոցները զոր ձեռք առաւ Թուպինիի մը աւ Լորանտոյի մը դրամական խնդիրը կարգադրելու համար :

Պ . Լըրոլ , կաթոլիկ-թաղաւորական երեսփոխան , յիշեցուց այն դերը զոր Յրանսա Ռաչակրութեանց շրջանէն ի վեր կատարած է Արեւելքի մէջ ի նպաստ մահմետական եաթաղանին տակ հեծող քրիստոնեայ ժողովուրդներուն , եւ կոչում ըրաւ Ֆրանսական ժողովրդին որ այդ փառաւոր դերը վերսկսի կատարել :

Պ . Անաթոլ Լըրուա-Պոլիէօ հետեւեալ օրակարգն առաջարկեց .

«Ամէն կարծիքէ Ֆրանսացի չորս հազար քաղքենիները՝ փետրուար 15ի օրը Փարիզ Շաթո տ'Օի թատրոնը հաւաքուած ,

«Նկատելով Հայաստանի ու Մակեդոնիոյ ազգաբնակչութեանց ահուելի կացութիւնը եւ պատահած զէպքերուն յարաճուն ծանրութիւնը ,

«Նկատելով որ այդ կացութիւնը հանրային խղճին դէմ անարդանք մը եւ ընդհանուր խաղաղութեան համար վտանգ մըն է ,

«Նկատելով որ միայն Պերլինի դաշնագրին գործադրութիւնը թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Մակեդոնիոյ մէջ կրնայ վերջ դնել այս անհանդուրժելի իրաց վիճակին ,

Նկատելով այն տիեզերական պարտականութիւնը զոր Պերլինի դաշնագիրը կը դնէ բոլոր զայն ստորագրողներուն վրայ ,

«Իզձ կը յայտենն որ ֆրանսական կառավարութիւնը կորովի գործունէութիւն մը ձեռնարկէ ձեռք ձգելու համար վերջապէս Պերլինի դաշնագրին 23 եւ 61 յօդուածներուն գործադրութիւնը, 1895 մայիս 11 ի մեծօրանսոմին համեմատ, եւ զաղբեցնելու համար չատ երկայն շարքը այն հակամարդկային ուճիբներուն որ կը գործուն ծածկաստանի մէջ՝ առանց ցեղի, ազգութեան եւ կրօնի խարութեան»:

Բաղմաթիւ մեծանուն անձնաւորութիւններ ներկայ էին այս միթիւնկին կամ իրենց համախոհութիւնը յայտնած էին նախագահին ուղղուած նամակներով. այդ նամակներուն ամէնէն կարեւորնրէն մին է հետեւեալը զոր Պերլը 10 ուղղած է պ. Էսթուրնել ար Քոնսթանին.

«Յոժարակամ ու բոլոր սրտովս կը մասնակցիմ այն ցոյցին զոր կը կատարէք ի նպատակ Հայաստանի եւ Մակեդոնիոյ կեղեքուած ու կոտորուած ժողովուրդներուն: Այլ ատեն է որ Ներոպու միջամտէ յանուն քաղաքակրթութեան եւ մարդկութեան, վերջ գնելու համար վայրենութեան ու ջարդի այդ տեսարաններուն որոնք միջին դարու բարբարոսութիւնը կը յիշեցնեն եւ մեր դարուն համար անպատուութիւն մըն են:

«Պէտք է որ հանրային կարծիքին ազազակը կառավարութեանց վրայ ներգործէ, մասնաւոր շահերը՝ որ գիրենք կը բաժնեն՝ ջրնջըւին, եւ քաղաքակիրթ ազգերու հասաքական ու անդիմադրելի գործողութիւն մը յառաջ գայ, ինչպէս որ տեղի ունեցաւ ատենով ի նըպատ Յունաստանի, եւ մեր օրով ի նպատակ Պուլկարիայ:

«Այն նպատակը որուն կը ձգտիք ազնիւ է եւ անհրաժեշտ. պէտք է հանրային կարծիքը ցնցել, եւ իմ տկար ձայնս կը միացնեմ ձեր ձայնին. պիտի յաղթանակենք մօնք, որովհետեւ արդարութիւնը մեր հետ է: Եւ պիտի ունենանք նյութական ուժն ալ, որ միշտ վերջ ի վերջոյ կը հնազանդի բարոյական ուժին»:

Ինչ որ այս միթիւնկին մէջ ամենէն աւելի հաճոյք պատճառեց մեզի, այն եղանակն էր որով բանախօս՝ երէն երկուքը, պ. պ. Քոչին եւ Լըրոլ, խօսեցան հայ ցեղին վրայ. «Այս հայ ցեղը, ըսաւ պ. Քոչէն, պրասեր, քաղաքակիրթ, պարզացեալ, անկախ մտքով, ճերմակ ցեղերուն մէջ ամենէն հիններէն մէկն է: ... Կ'ըսեն թէ այդ ժողովուրդը վաճառականներու ժողովուրդ մըն է, — ասի անշուշտ արդարացուցիչ պատ-

ճատ մը պիտի չըլլար զայն կոտորելու համար, — կը պնդեն թէ գեղարուեստի սէր չունի, ոչ ալ արօրի ու ղէնքի սեր: Այս բոլորը սուտ է: Հայերը կարող են կրկնել այն գեղեցիկ տողերը զոր Լաֆոնթէն «Իսնուրի գեղջուկ»ին բերանը կը դնէր՝ «Նազազարար կը մշակէ ինք մեր երջանիկ գաշաւերը, եւ մեր ձեռքերը վարժ էին արուեստներու ինչպէս երկրադործութեան»: Ունին իրենց բանաստեղծները: Ունին իրենց երկրագործները. եւ սենեցած են իրենց հերոսներն ալ: Պակրաթիւն, ուսական բանակին Միշէլ Նէյր, որ Մուքովայի մէջ ինկաւ, իրենց իշխանական տոհմերուն մէկէն կը սերէր:»

«Ինչե՞ր չեն ըսած Հայոց մասին, ըսաւ պ. Լըրոլ. իրենց թշնամիները ո՞րքան աննպատակ գոյներու տակ ջանացած են զանոնք մեզի ներկայացնել: Իրենց կենդանագիրը չպիտի գծեմ. քիչ առաջ, ան գծուեցաւ՝ վարպետի ձեռքով: Բայց կրնամ չյիշեցնել թէ իրենց վառվռուն խմորակտնութեան, ուսման համար իրենց խնայալատ յարման ու իրենց մտքին ճկունութեան շնորհիւ կարողացած են մարդկային գործունէութեան բոլոր ոլորտներուն մէջ փայլել: Չիւտորներ, գիտուններ, գրագէտներ, վարչադէտներ հաստոցած են, ամէն ճիւղի մէջ ունին անուրանալի արժանիքով անձնաւորութիւններ:

«Ձեզի ըսին քիչ առաջ թէ Հայերը միայն վաճառական չեն. գլխաւորապէս երկրագործ են. իրենց գիւղերուն շուրջը, իրենց լեռներուն կատարը, Արեւելքի բացօթեայ մեծ տարածութեանց մէջ իրենց արօրը կը քշեն եւ իրենց հօտերը կ'արածեն. երկրագործ ժողովուրդներու բոլոր յատկութիւններն ունին եւ գինուոր ժողովուրդներու բոլոր անաքիչնութիւնները. իրենց գաւազները բաղմաթիւ են. իրենց ցեղը սնդազար կը վերանորոգուի եւ կը բազմանայ: Հպարտ իրենց ծագումովը որ ժամանակներու խաւարին մէջ կը կորսուի, իրենց աւանդութեանց հաստատիւ, իրենց լիզուին պահպանմանը միշտ նախանձախնդիր՝ հակառակ ամէն ճնշմանց ու հայածմանց իրենց ցեղին էական յատկանիշները կը պահեն»:

Աղղային արժանապատուութեան զղաչումն ունեցող ո եւ է Հայու համար, ուրախաթիթ է է տեսնել որ զուտ մարդասիրական արգահատանքի արտայայտութիւններու տեղ՝ եւրոպացի հայաւերները կը սկսին յարգական համակրութիւն մը ցոյց տալ հայ ժողովրդին նկատմամբ:

ՊԷՏՔ Է ՕԳՆԵԼ ԶԷՑԹՈՒՆԻ ՈՐԲԵՐՈՒՆ

Գահիրէ հրատարակուող «Փիւնիկ» շաբաթաթերթին մէջ, պ. Սմբատ Բիւրատ, որ Զէյթունցի է, կը հրատարակէ ազեխարչ նամակ մը զոր Զէյթունէն է ստացած եւ որ շատ տխուր գոյներով կը նկարագրէ Զէյթունի որբերուն՝ ինչպէս եւ բոլոր Զէյթունցի հասարակութեան՝ վիճակը։ Որբերը անպաշտպան մնացած, ողբալի խեղճութեան մը մէջ, ու ծաղկախտի համաճարակ մըն ալ սկսեր է հոն, որ օրը 40-50 տղեկներ կը հնձէ։ Բժիշկ չկայ, դրամ չկայ. Պատրիարքարանը ոչինչ կ'ընէ օգնութիւն հասցնելու համար։

Զէյթունի Հայերը մեր ազգին պատիւը փրկեցին, բայց մեր ազգը չկատարեց իր պարտքը անոնց հանդէպ, վերջին ապստամբութենէն ի վեր, գիտնալով հանդերձ թէ Զէյթունի Հայութիւնը տնտեսական շատ ողբալի կացութեան մը մէջ էր, թէ պայքարը իր ետեւ. թողած էր անտէր որբեր, ամենախորին թշուառութիւն՝ բոլոր ողջ մնացողներուն մէջ, մեր ժողովուրդը շատ քիչ բան ըրաւ օգնելու համար իր հերոսական եղբայրներուն։ Նուպար փաշա գումար մը ղրկեց. եւ Ամերիկայի «Տիգրիս» թերթը հանգանակութիւն մը բացաւ ու 200 ռակիի չափ հաւաքելով Զէյթուն հասցուց։ Աւելի քան անբաւական էր ասի, — եւ մեզի համար ամօթ մը, անպատուութիւն մըն է այս։

Զանաւը գէթ այժմ քաւել մեր յանցանքը։ «Փիւնիկ»ին կոչը պէտք է արձագանք գտնէ մեր ամէն խաւերուն մէջ։ Ահա հարց մը որուն շուրջը կրնան ու պարտին միանալ ամէն կուսակցութեան, ամէն կարծիքի, ամէն դասակարգի պատկանող Հայեր։ Արտասահմանի, ինչպէս եւ կովկասի բոլոր հայ թերթերը պէտք է որ հանգանակութիւն բանան. այս գործը ոչ կուսակցական է, ոչ քաղաքական. խնդիրը կը կայանայ սովամահ ըլլալէ փրկելու մէջ խել մը որբ տղեկներ որոնց հայրերը արի ու աղնիւ մահով մը մեռան։ Լուրջ գումար մը պէտք է որ ձեւանայ, որ վերջնապէս լուծէ այդ հարցը, — որուն գոյութիւնը կը կրկնենք՝ ամօթաբեր է մեզի համար։

Կը խնդրենք «Անահիտ»ի բաժանորդներէն ու բարեկամներէն որ գումարներ հաւաքեն իրենց շրջանակին մէջ՝ այս նպատակով։ Փարիզի Հայոց Հովիւ Տ. Վռամչապուհ քահանան՝ մեր խնդրանքով՝ ընդունեցաւ դանձապահն ըլլալ այս հանգանակութեան զոր կը բանանք այսօր։ Գումարները պէտք է ղրկել իր հասցէին, Prêtre Vramchabouh Kibarian, 22, rue Milton, Paris։ Նուիրատուներուն անուններն ու գումարներուն քանակութիւնը պիտի հրատարակենք «Անահիտ»ին մէջ։

Փափաքելի է որ Փարիզի Հայերը մասնախումբ մը կազմեն այս հանգանակութեան յաջողման նպատակով համար։ Կարելի է նաեւ զուտ հայկական երեկոյթ մը օտարել այս նպատակով, այսինքն երեկոյթ մը որուն յայտագիրը բաղկանայ հայերէն լիզուով երգերէ արտասանութիւններէ եւ բանախօսութիւններէ, — բան մը որ շատոնց ի վեր տեղի չէ ունեցած Փարիզի մէջ, կ'առաջարկենք, վերջապէս, որ արտասահմանի բոլոր հայ մատուռներուն մէջ, հոգեւոր հովիւները ժողովուրդը հրաւիրեն այս հանգանակութեան մասնակցելու։

Երբ հանգանակութիւնը փակուի, Տ. Վռամչապուհի մօտ հաւաքուած գումարը Զէյթուն պիտի ղրկուի Պոլսոյ Պատրիարքարանին կամ Գիլիկիոյ կաթողիկոսին ձեռքով, եւ պիտի յատկացուի որբանոց-կրթարանի մը հաստատման։

ALTE FÜRSTLICHE BIBLIOTHEK

Die Bibliothek des Fürstlichen Hofes zu...
wurde im Jahr 1711 durch den Fürsten...
gegründet und ist seitdem eine der reichsten...

Die Bibliothek des Fürstlichen Hofes zu...
wurde im Jahr 1711 durch den Fürsten...
gegründet und ist seitdem eine der reichsten...

Die Bibliothek des Fürstlichen Hofes zu...
wurde im Jahr 1711 durch den Fürsten...
gegründet und ist seitdem eine der reichsten...

Die Bibliothek des Fürstlichen Hofes zu...
wurde im Jahr 1711 durch den Fürsten...
gegründet und ist seitdem eine der reichsten...

Die Bibliothek des Fürstlichen Hofes zu...
wurde im Jahr 1711 durch den Fürsten...
gegründet und ist seitdem eine der reichsten...

ՏՊԱՐԱՆ „ԱՆԱՀԻՏ“

22 RUE CLAUZEL, PARIS

Կը տպագրուին, խնամքով եւ մտաշելի գնորով, հայերէն ու ֆրանսերէն զրփեր, գրքոյկներ, գեղարուեստական հրատարակութիւններ, յայտագրեր, հրաւիրագրեր, այգաքարտեր, ծանուցումներ, եւն, եւն :

«ՏՊԱՐԱՆ ԱՆԱՀԻՏ» պիտի շարունակէ «Մատենադարան Անահիտ»ի շարքը, պիտի սկսի «գեղարուեստական հրատարակութեան» նոր շարք մը եւ պիտի շարունակէ նմանապէս «Անահիտի հրատարակութիւններ»ը, որոնց անոջինը, «Նահապետ Քուչակի Իրան»ը, մեծ համակրութեամբ ընդունուեցաւ հայ հասարակութեան :

- «Անահիտի հրատարակութեան» ամենէն մօտակայ թիւերը պիտի ըլլան՝
1. ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ՔՍՈՒԵԱԿՆԵՐԸ, Թարգմանութիւն Գ. ՓԱՌՆԱԿԻ
 2. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՈՒՇԼԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻ ՈՒ ԳՈՐԾԸ, ուսումնասիրութիւն ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆԻ :
 3. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՈՒՇԼԵԱՆԻ ՎԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐՆ ՈՒ ՃԱՌԵՐԸ, (Բ. տպագրութիւն) :
 4. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՈՒՇԼԵԱՆԻ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, (Բ. տպագրութիւն) :

Բացուած է բաժանորդագրութիւն Պեշիկոսիանի կենսագրութիւնն եւ քերթուածներն ու ճառերը պարունակող երկու հատորներուն համար . երկու հատորը պիտի արժեն բաժանորդ գրուողներուն համար՝ երեք ֆրանք, իսկ տպագրութեանն յետոյ՝ չորս ֆրանք : Բաժանորդագրուել ցանկացողներէն կը խնդրենք այժմէն զրկել նշանակուած գումարը (3 ֆրանք), որպէս զի ըստ այնմ որոշենք տպագրութեան օրինակներու թիւը :

Կը խնդրուի «Տպարան Անահիտ»ի գործաւնութեանց վերաբերեալ ամէն նամակ զրկել տպարանի հասցէին, իսկ «Անահիտ» ամսաթերթին, «Հրատարակութիւնք Անահիտի»ին եւ եւ «Մատենադարան Անահիտի»ին վերաբերեալ ամէն նամակ զրկել խմբագրութեան մշտական հասցէին :

ԲԱՑՈՒԱԾ Է 1903 ՄՈՒՐՉ քրական հասարակական եւ քաղաքական ԱՄՍԱԿՐԻ

ԲԱՑՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ԲԱՆՔԻՐ ՊՐԱԿՍՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՌՈՒԵՍՏԻ»

1903 թուականին «Մուրճ»ում տպուելու է ի միջի այլոց, Ա. Ահարոնեանի մի նոր մեծ վէպ «Մորկի Մուրճ», շարունակուելու է Լէօի «Հայոց գրականութիւնը», թարգմանուելու են Ա. Ուոլլէսի «Հրաշալի դարը» եւ Զօյաշի վերջին՝ «Ճշմարտութիւն» վէպը

Պատկերազարդ հանդէս

ԲԱԺ Ա. Ն Ո Ր Դ Ա Վ Ի Ն Ը
Ռուսաստանում տարեկան 10 ռուբ., կէս տարին 6 ռուբ., 1 ամսուան 1 ռուբ., արտասահմանում տարեկան 12 ռուբ., կէս տարին 7 ռուբ., 1 ամսուան 1 ռուբ. 20 կ. «Մուրճ» ամսագրին կարելի է գրուել թիֆլիսում—խըմբագրատանը (Ճովճավաճեան փողոց, ա. ն. 16) արտասահմանից՝

որ այս տարուանից կը սկսի հրատարակուել Ս. Պետերբուրգում, Հանդէսը լոյս կը տեսնի տարին երկու անգամ, ծաւալով՝ իւրաքանչիւր գիրքը 20-25 թերթ, բովանդակութեամբ ճոխ եւ չքեղ :

Tiflis, Rédaction de la revue «Mourtech»
Բացի այդ «Մուրճին» կարելի է գրուել նաեւ թիֆլիսում— «Գուսաներէրգ» եւ «Կենդանական» գրավաճառանոցում :

Ստալին գիրքը երեւան կը գայ յունիսի վերջերին, միանգամայն անկախ բաժնեգնու. թեան հետեւանքից :

Ոչ-թիֆլիսի բաժանորդները հասցեն փոխելու համար պէտք է ուղարկեն 40 կոպ. :
Խնդրում ենք ձեռագիրները եւ նամակները ուղարկել խմբագրութեան պ. Լեւոն Սարգիսեանի անունով :

Հրաւիրում ենք եւ խնդրում արեւմտեան հայ հեղինակների մասնակցութիւնը : Տպարանական թերթը կը վարձատրուի ինքնուրոյն գրուածքների համար 70-120 ֆրանկ, իսկ թարգմանութեանց՝ 40-60 ֆրանկ :

Հանդէս կը խմբագրի Ե. Աղոնց, Հրատարակիչ՝ Ա. Մելիքեանց :
Մեր հասցէն՝ Russie, St. Petersbourg Newsky 55, A. Meliquian.

ԱՆՍՏԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՎՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՑՄԱՆԵՐԸ

Անահիսը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :
 Բաժանորդագիրն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա) , 12 ֆրանք (օտար երկիրներ) ,
 2 ամիսը (Ամերիկա) , 5 բուլլի (Ռուսիա) :
 Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. (Ֆրանսա) , 6 ֆր. (օտար երկիրներ) 1 տու. (Ամերիկա) , 3 բուլլ. (Ռուսիա) :
 ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՎՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՒԿ Է :
 Ձեռագիրները ետ չեն դարձուիր :
 Կ'ընդունուին ազգեր :

Նամակ, յօդուած եւ բաժանորդագիրն զրկել հետեւեալ հասցէին

A. TCHOBANIAN

17. RUE LA BRUYERE

PARIS

«ԱՆՍՏԻ»Ի ԳՈՐԾՍԿԱՆՆԵՐԸ

Թիֆլիս }	Պարոն Գէորգ Մելիք-Կարազեզեան
Պաքու —	» Գալստեան (Գուտտենբերգ գրալաճառանոց)
Ռուսնուք . —	» Ս. Մ. Մոցիկեան
Ֆիլիպէ . —	» Նշան Ս . Թորոսեան
Պուրէշ . —	» Ա. Տեմիրճիպաշեան
Դաւրէժ . —	» Արիս Լազար
Նիւ-Նօրք . —	» Տր. Կ. Փաշայեան
Իսթ Ուոթըրթաուն .	» Վահան Մոզեան
Ուոթըրթ . —	» Կ . Մալխասեան
Չիքազօ . —	» Ա. Յովսեփեան
Պոսթոն . —	» Ա. Քարակալուրեան
Փրովիտէնս . —	» Ա. Սաքանազեան
	» Օ. Տիրատուրեան